

Kapitel 12. Koordinationsproblemet

12.1. Indledende

Kun privatejeren har den formelle ret til at udveksle, men **vil** hun og **kan** hun?

Det første spørgsmål ('vil') diskuteres i afsnit 12.2, i form af en diskussion af subjektivisternes antagelse om en 'egenefterspørgsel'. Det kritiseres at agenten forudsættes selv at have brug for godet, eftersom dette udelukker udveksling og dermed markedsøkonomi.

Det andet spørgsmål ('kan') vedrører om vor agent kan finde en anden agent, der vil aftage godet til gengæld for et gode som vor agent har brug for. Dette er koordinationsproblemet, således som det stiller sig for den enkelte privatejer. Fra systemets vinkel drejer det sig om, hvorvidt markedsudvekslingen formår at koordinere agenternes handlinger. Vi tager hul på dette problem i afsnit 12.3, med en kritik af at strukturen i *Das Kapital* ignorerer dette problem gennem antagelsen om at varen problem-løst kan udveksles til sin arbejdsværdi.

I afsnit 12.4. konkluderes (mod subjektivisterne) at godet må antages at være bestemt for markedet (og ikke for ejeren selv), men (mod Marx) at det er fejlagtigt at forudsætte at denne bestemmelse virkeliggøres, altså at godet faktisk kan udveksles.

I afsnittene 12.5 til 12.10 diskuteres neoklassikernes og østrigernes begribelse af koordinationsproblemet.

Den neoklassiske opfattelse (12.5 og 12.6) bygger på Walras's teori om generel ligevægt samt Pareto's velfærdsteori. Det argumenteres (12.7 og 12.8) at den østrigske kritik (Hayek, Kirzner, Lachmann) af selve strukturen i denne problemformulering er gyldig. I sin konsekvens indebærer denne kritik at der ikke er nogen 'positiv' tendens til en 'harmonisk', nytteoptimerende ligevægt: markedsligevægten mellem udbud og efterspørgsel virkeliggøres på den 'negative' måde, gennem udskillelse af overflødige og ineffektive privatejere.

For østrigerne (12.9) er essensen i markedet det procedurale, nemlig markedsprocessen som frihedens manifestation, og de afviser at vurdere markedet ud fra dets mere eller mindre optimale resultater. Men denne opfattelse har sine grænser, for ellers havner vi i den konsekvens at markedet trives, mens de fleste mennesker dør af sult. Markedet forudsætter mennesker, og derfor kan markedsprocessen kun være der, hvis den kan

tilfredsstillende nogle substantielle behov, nemlig subsistensbehovene. Dermed knyttes an til den klassiske tradition fra Ricardo over Marx til Sraffa, hvor der lægges vægt på de objektive subsistensbehov; dette er implicit i fokuseringen på overskuddet og dets fordeling. I afsnittene 12.11 og 12.12 argumenterer jeg, at subsistensbehovene har højeste økonomiske relevans, at deres tilfredsstillende er et kerneproblem, snarere end et lidt anakronistisk særtilfælde i en mere almen model.

Der konkluderes løbende: i afsnittene 12.4, 12.8, 12.10 og 12.13.

Før vi giver os i kast med generel ligevægtsteori kan en ultrakort indføring i teoriens idé være på sin plads.

I **partiell ligevægt** er den efterspurgte og udbudte mængde af en vare (x) alene en funktion af denne vares pris (p_x):

Efterspørgselsfunktion: $x = f(p_x)$, fx $x = 1 + 3p_x$,

Udbudsfunktion: $x = g(p_x)$, fx $x = 5 - p_x$.

Funktionerne illustreres af den stigende efterspørgselskurve og den fallende udbudskurve.

De to ligninger med de to ubekendte (x og p_x) har normalt en løsning, i vort eksempel $x = 4$ og $p_x = 1$. Her krydser kurverne, her har vi ligevægt. Men det kan godt tænkes at der ingen matematisk løsning er (parallelle kurver), eller at løsningen er økonomisk meningsløs (negativ pris eller mængde).

I **generel ligevægt** har vi mange varer, og hver vares efterspørgsel og udbud afhænger ikke blot af varens egen pris, men også af de andre priser, fx afhænger efterspørgslen efter smør også af prisen på margarine. Hvis der er 3 varer - x , y og z - får vi 6 ligninger, nemlig en efterspørgsels- og udbudsfunktion for hver vare. Udbudsfunktionen for fx y har formen:

$$y = h(p_y, p_x, p_z).$$

Vi har 6 ligninger med 6 ubekendte (de 3 varemængder og de 3 priser), hvilket normalt giver én løsning. Dette er den generelle ligevægt. Men det er matematisk muligt, at der er mange eller ingen løsninger, ligesom løsningen kan tænkes at give negative priser eller mængder. 3-varemodellen kan illustreres af et diagram med 3 akser, men med mange varer bliver en grafisk fremstilling uhåndterbar.

Så vidt **eksistensanalysen**.

Stabilitetsanalysen drejer sig om, hvorvidt systemet tenderer mod ligevægtsværdierne. Antag ved partiel analyse at vi har en for høj pris, nemlig $p_x = 2$; det giver overudbud (underefterspørgsel). I dette tilfælde antager økonomisk teori normalt, at udbyderne vil sænke prisen for at komme af med de ellers usælgelige varer. Er prisen for lav - fx $p_x = 0,5$ - har vi overefterspørgsel, og forbrugerne vil byde hinanden over for at få den eftertragtede vare. Derfor vil vi nærme os ligevægtsprisen på $p_x = 2$. Sådan behøver det dog ikke at gå; under visse betingelser vil en uligevægt vedvare eller endog forstærkes, således at prisen fjerner sig mere og mere fra ligevægtsprisen ('spindelvævsteomet'). Ved generel ligevægt skal mange betingelser være opfyldt for at systemet bevæger sig fra uligevægt mod ligevægt.

Dette er grundidéen i generel ligevægtsteori. Teorien kan udvides ved at inddrage flere økonomiske sammenhænge, specielt ligninger for efterspørgsel efter og udbud af faktorydelser.

12.2. Subjektivisterne: Markedet som frihedens rige

Privatejendom forudsætter ikke udveksling; det er tænkeligt at privatejeren selv har brug for godet (jvf. Kapitel 2).

Vores undersøgelsesgenstand er imidlertid markedet, og **det** forudsætter at godet er ikke-brugsværdi for besidderen, for ellers udveksles der ikke og vi får intet marked (jvf. Kapitel 1).

Imidlertid forudsætter Jevons (1871: 141ff), Menger (1871: 175ff), Böhm-Bawerk (1889: 215ff), Wieser (1893: 37ff) og Wicksteed (1910: 229ff, 493ff og 584ff) alle i deres udvekslingsanalyse, at besidderen har en **egnefterspørgsel** efter sit gode, altså at dette er nyttigt for ham og dets afgivelse indebærer et tab. Bytteforholdet bestemmes netop gennem den marginale afvejning af dette tab mod nyttegevinsten ved at få et fremmed gode. Dermed fremtrylles en ganske bestemt 'vision' af vort økonomiske system.

Denne subjektivistiske model indebærer, at privatejeren har et ægte frit valg mellem på den ene side at lukke sig om sig selv og forbruge sin privatejendom og på den anden side indgå i en social-økonomisk relation med andre. Godet er nyttigt for besidderen og han kan derfor foretrække at holde fast ved det. Privatejerens ubetvivlelige formelle eller procedurale frihed matches her af en reel valgfrihed. Markedet er **på forhånd** éntydigt og kompromisløst bestemt som et frihedens rige, - før der er sagt

ét ord om hvad agenten faktisk vælger og hvilket bytteforhold der bliver, såfremt der udveksles. Modellen illustrerer den evige liberale drøm om at vi ikke blot har frihed indenfor samfundet, men også frihed **overfor** samfundet.

Denne forudsatte substantielle valgfrihed kommer til udtryk i at de goder, der udveksles, til nød kan erstatte hinanden, fordi de tilfredsstillende nogenlunde samme behov; hos Jevons er det kød og korn, hos Menger heste og køer. I Böhm-Bawerk's berømte eksempel med hestehandel og Wicksteed's særlige teori om at bytteforholdet kan bestemmes **alene** af egenefterspørgsel plus 'fremmedefterspørgsel' optræder der endda kun én varetype.¹ De udvekslende har således nogenlunde samme forsyninger, dvs. deres privatejendom er af nogenlunde samme fysiske beskaffenhed; den 'oprindelige' fordeling af goderne er ikke specialiseret.

Også den neoklassiske grundmodel - generel ligevægt - betjener sig af denne forudsætning om egenefterspørgsel. Walras antog at hver agent egenefterspurgte den faktorydelse, som vedkommende var i besiddelse af, og et af hans ligningssæt udtrykker at agenten sælger faktorydelser indtil det punkt, hvor marginalnyttens af de erhvervede goder er faldet til samme størrelse, som marginalnyttens af faktorydelsen er steget (efterhånden som han afgiver ydelser bliver disse knappere for ham og den marginalnytte, de kan give ham, stiger derfor). Som Harsaae (1992: 196) gør opmærksom på, strider dette med 'arbejdsdelingen i det moderne samfunds pengeøkonomi'.

I moderne generel ligevægtsteori antages det ofte (fx hos Arrow og Debreu) at alle privatejerne ('husholdningerne') ejer en lille smule af **alle** goder og **alle** produktionsfaktorer:

"There is one assumption which Arrow and Debreu are forced to make, however, which may be more difficult to accept. Every consumer is assumed initially to possess stocks of **every** commodity and factor service large enough to permit every consumer to supply some of every good and every factor service to the market under any permissible set of prices. This bizarre assumption is needed in the Arrow-Debreu model to guarantee continuity in all circumstances of the aggregate supply and demand functions. Without it, a set of prices might emerge which would leave some households with zero incomes and thus permit the possibility of discontinuity in the demand function for one or more commodities" (Simpson, 1975: 51).

I denne verden, hvor alle ejer lidt af alt, kan den enkelte selv fremstille hvad vedkommende har brug for ('egenefterspørge'), og er derfor reelt uafhængig af markedet. Som Koopmans siger, er modellen 'best suited for describing a society of self-sufficient farmers who do a little trading on the side' (1957: 62, smlgn. 59). Sådanne modeller graver et spadestik dybere end de 'gamle' subjektivister, eftersom det nu er den 'oprindelige' fordeling af produktionsfaktorerne, der ikke er specialiseret. I de nævnte moderne modeller er der overhovedet ikke arbejdsdeling eller deling af andre ressourcer, og derfor er der ingen materiel tvang til at efterstræbe økonomiske relationer med de andre.

Simpson kalder antagelsen om at alle ejer lidt af alle produktionsfaktorer 'bizar', og Blaug (1985: 572) spørger "what it means to say that owners of machines have an own-demand for the services of the machines". Så hvorfor opstilles sådanne modeller med egnefterspørgsel og en høj grad af selvforsyning, til trods for at det ses som urealistisk?

Fleere forhold af analytisk art kan spille ind. Marginalnytteteorien går her rent igennem, dvs. vi har her subjektivismens idealtypiske tilfælde, hvorimod det skaber problemer, hvis man modsætningsvist antager at privatejerens gode er uden brugsværdi for ham. For neoklassikernes vedkommende er baggrunden formentlig at fravær af egnefterspørgsel ses som ensbetydende med uelastisk udbud, hvilket i udbud-efterspørgselsanalysen er et specialtilfælde eller grænsetilfælde; egnefterspørgsel synes således nødvendig i den almene analyse (jvf. Simpson, 1975: 7, og Blaug, 1985: 572 og 576). Hos Arrow/Debreu beror antagelsen om at alle ejer lidt af alle ressourcer på, at man i modsat fald får diskontinuerte efterspørgselsfunktioner, hvilket gør det vanskeligere at bevise ligevægtens existens (jvf. citatet ovenfor). Endelig er det intuitivt klart, at systemets stabilitet er lettere at vise, når husholdningerne på forhånd er bestemt som alsidige.

Men uafhængigt af motivation er implikationen at markedsøkonomien fremstilles som i enhver henseende fri (og stabil).

Det synes således ubetvivleligt at subjektivisterne og (nogle) neoklassikere gennem denne tilsyneladende uskyldige antagelse former markedsøkonomiens fysiske forudsætninger til at harmonere med privatejendommens procedurale frihed. Den reale og formelle uafhængighed af de andre går hånd i hånd.

Noget andet er om dette billede er berettiget eller ej, hvilket nu skal

undersøges.

Den umiddelbare kritik er naturligvis at det i en moderne markedsøkonomi er komplet urealistisk, at agenterne har et reelt valg mellem at indgå og ikke indgå i de økonomisk-sociale relationer; Simpson's og Blaug's betæneligheder beror herpå. Vore ressourcer, herunder arbejdskraft, er så specialiserede, at få eller ingen vil kunne overleve mange uger uden assistance fra andre privatejere; radiserne i baghaven slipper hurtigt op. Specielt når vi ser på den store kapitalistiske virksomhed er det oplagt, at ejerens egenefterspørgsel er uden betydning for produktions- og udbudsbeslutningerne. Men dette argument holder ikke, især ikke for en grundmodel, der nødvendigvis er uhyre abstrakt og derfor aldrig kan afbilde empirien.

Et andet argument kunne være, at selv om der i begyndelsen er frit valg mellem udveksling og ikke-udveksling, så vil udvekslingen snart specialisere os; i takt med markedets udbredelse, udbredes arbejdsdelingen, som Smith sagde. Derfor **bliver** antagelsen forkert. Det argument går heller ikke, thi vi skal begrunde markedets resultater ud fra dets forudsætninger, ikke omvendt; ellers kører vi rundt i en cirkel, hvor intet er begrundet.

Det afgørende argument er i stedet metodologisk. Vor undersøgelsesgenstand er markedsøkonomi (det gælder også for subjektivistene, hvis Robinsonader blot er hjælpemodeller), og derfor må vi **forudsætte** markedet, **antage** udvekslingen; vi må skære grundmodellen sådan til, at agenterne udveksler, altså ikke røver, giver gaver, etablerer en planøkonomi - eller holder sig for sig selv som en anden Robinson Crusoe. Vi må **forudsætte** at der ikke er egenefterspørgsel, af den simple grund at vi ikke er interesseret i Robinson, men i markedet.

For at vise at dette argument er gyldigt, må vi referere til almen metodologi.

Vor genstand er markedsøkonomi. Dette valg er naturligvis aldeles vilkårligt; afhandlingen kunne i stedet have handlet om Robinsonøkonomi, om en planlagt økonomi, om ethvert økonomisk system, eller for den sags skyld om tigere. Men det trufne valg **forpligter**. Den første opgave må være at identificere genstandens nødvendige forudsætninger, dens existensbetingelser. Ikke mere, for da får vi en særlig type markedsøkonomi, altså ikke markedsøkonomi **som sådan**, men heller ikke mindre, for da får vi ikke nødvendigvis markedsøkonomi. På samme måde som en tilsvarende analyse af tigere må starte med at identificere denne

dyrearts *differentia specifica* i forhold til andre arter; tigerens grundbestemmelser må ikke være så snævre at kun indiske tigere er med, og ikke så brede at også løver er inkluderet.

Hvis læseren kan acceptere dette princip, følger det at det er en metodologisk fejl, hvis markedøkonomiens forudsætninger formuleres så bredt at en Robinson-økonomi er omfattet; dette ville svare til at få løver med i tigeranalysen. Antager vi egenefterspørgsel får vi et forplumret og urent billede af markedet. Havde vi valgt et andet og bredere emne, nemlig 'økonomiske systemer' - hhv. 'kattefamilien' hvortil både løver og tigre hører - ville sagen naturligvis have stillet sig anderledes.

Udvekslingen er altså ikke et lokkende tilbud til Robinson om at øge sin nytte, men det nåleøje som privatejendommen er pisket til at krybe igennem; subjektivisternes 'gulerodsmodel' må vige scenen for en 'stokkemodel'.

Privatejeren er fri til at vælge mellem ris og kartofler, mellem at producere sko eller computere, men der er ét valg, der ikke tillades, nemlig valget mellem markedet og en Robinson-tilværelse; det forudsættes at al privatejendom opleves som unyttig for besidderen, således at al nytte, herunder livsmidlerne, skal skaffes fra de andre gennem markedets sociale formidling.²

Vi må altså i grundmodellen udelukke egenefterspørgsel. Privatejendommen **skal** udveksles, men det er vigtigt at forstå denne **nødvendige** udveksling bogstaveligt, dvs. som nødvendig i modsætning til **realiseret**. Dette vil blive vist gennem en kritik af Marx.

12.3. Marx: Markedet som harmonisk

Denne overskrift virker ejendommelig, for hvem har stærkere end Marx understreget markedøkonomiens og kapitalismens disharmoniske og krisebefængte karakter? Og hvem har mere indædt end Marx og marxisterne kritiseret borgerlige økonomer for at idyllisere dette økonomiske system ved at fremstille det som stadigt søgende mod ligevægt og harmoni?

Citater, der viser disse **meninger**, kunne fylde bøger. Men ser vi i stedet på, hvad Marx **gør**, dvs. hvordan hans kritiske fremstilling er opbygget, tegner der sig et andet billede (og Marx vil være den første til at bifalde at praksis har prioritet over idéen!). Han når frem til sin ar-

bejdsværdi ved at abstrahere fra brugsværdien (kommensurabilitetsargumentet), og derefter er brugsværdien, nytten, behovene effektivt sat i parentes indtil hen i 3.Bind af *Das Kapital* (kap. 10), hvor efterspørgslen og markedsprisen omsider diskuteres. Det forudsættes, i Marx's terminologi, at varen kan sælges til den teknologisk bestemte arbejdsværdi (varens reproduktionsomkostninger, målt i arbejde), hvilket indebærer at der altid er et betalingsdygtigt behov for varen. Det skal understreges at dette ikke er en særlig fortolkning af Marx: Han skriver det selv utallige steder (for detaljerede henvisninger og en diskussion af, hvad det indebærer for den Marx'ske økonomiteori, se Lundkvist, 1981: 234ff).

Dette betyder ganske enkelt at det centrale økonomiske koordinationsproblem mellem produktion og behov ignoreres.

Det er der flere grunde til. Én er at Marx ikke anlægger en individualistisk vinkel og derfor kun anerkender koordinationsproblemet som et 'makro'problem, jvf. især branchekoordineringen i 2.Bind af *Das Kapital*; den grund holder ikke, fordi han dermed ser bort fra den reale atomisering (evt. individualisering) indenfor markedsøkonomi, men det skal jeg ikke forfølge her. Imidlertid er den vigtigste grund den, som Marx selv nævner, nemlig at for at vise udbytningen (merværditeorien) som almen må vi forudsætte at kapitalismen kører på skinner, altså at de producerede varer afsættes (det 'normale' og 'rene' tilfælde, iflg. Marx, 1867: 122 og 173); ellers kan profitten nemlig forklares som 'overpris', som udsprunget af cirkulationen, af handelen, og ikke af merarbejdet i produktionen. Marx skræddersyr sin fremstilling til at vise udbytningen; heraf arbejdsværdilæren thi hvis kun arbejdet skaber værdi er det på forhånd givet at arbejdsfri indkomst som profit (og jordrente) er hentet op af arbejdernes lommer; og heraf en interesse i at have en velkoordineret markedsøkonomi som grundmodel. Böhm-Bawerk's kritik af kommensurabilitetsargumentet (at Marx forudsætter den arbejdsværdi, som han skulle demonstrere) kan generaliseres til hele den Marx'ske fremstilling: Denne forudsætter den markedsøkonomi, hvis stabile existens skulle udledes.

Ved i sin grundmodel at sætte pris lig med værdi **forudsætter** Marx altså at goderne kan udveksles, at koordinationsproblemet er løst, at markedet **er der**. Hans fremstillingsmetode, om end ikke hans ord, harmoniserer markedsøkonomien på forhånd.

12.4. Første konklusion: Det private gode er bestemt for andre

Fra afsnit 12.2. kan vi konkludere at vor grundmodel må forudsætte mar-

kedet, thi ellers er den ikke relevant, og fra afsnit 12.3. at den **ikke** må forudsætte markedet, thi ellers forudsættes det, der skal bevises, nemlig at godet kan udveksles, at koordinationsproblemet kan løses. Hic Rhodus, hic salta, som Marx siger i en tilsvarende situation.³

Løsningen giver nu sig selv. Vor grundmodel må være opbygget sådan at al privatejendom er **bestemt for** markedet, at alle goder altså **potentielt** er brugsværdi for de andre.

Subjektivisternes under- og Marx oversocialiserer agenten. Subjektivisternes grundmodel er metodologisk forkert, fordi de opererer med muligheden af at privatejeren bestemmer sin ejendom for sig selv, altså fravælger markedet. Og Marx's grundmodel er metodologisk forkert, fordi han forudsætter det, der skulle bevises, nemlig markedets løsning af koordinationsproblemet.

Grundmodellen skal kort sagt udtrykke **markedsøkonomiens problem**, altså hverken udtrykke et **andet** problem (subjektivisternes) eller forudsætte løsningen af problemet (Marx).

12.5. Neoklassikerne: Ligevægt og optimalitet

12.5.1. Udgangspunktet

Et økonomisk system indebærer at agenterne er afhængige af hinanden grundet en deling af arbejdet og andre ressourcer. Ethvert system - marked, plan eller noget tredje - må have en metode til at koordinere agenternes aktiviteter, således at de tre universalhistoriske problemer - **hvad, hvordan og for hvem** skal der produceres? - kan løses.

Systemets særlige karakter bestemmer både koordinationsproblemet form og dets løsning. Hvis produktionsmidlerne er fælleseje er problemet af umiddelbar social/politisk karakter og løsningen er social planlægning. Under den private produktionsmåde har problemet form af en koordinering af uafhængige agenter og løsningen er markedsmekanismen.

God eller dårlig: der er ikke noget mærkeligt ved planøkonomi. Derimod er det i strid med vor erfaring fra andre sociale sammenhænge - indenfor en familie, i en virksomhed, i politikken - at der kan komme et fornuftigt resultat ud af det, når alle stræber efter deres eget og ingen bekymrer sig om den sociale sammenhæng:

"The immediate 'common sense' answer to the question 'What will an economy motivated by individual greed and controlled by a very large

number of different agents look like?' is probably: There will be chaos" (Arrow and Hahn, 1971: vi).

De fleste lærebøger beder da også sine læsere om at **undre** sig over at en markedsøkonomi er mulig (Samuelson, 1964: 37f).

Det teoriehistoriske udgangspunkt for løsningen af denne gåde finder vi hos Adam Smith, der jo mente at markedsmekanismens usynlige hånd forhindrede kaos og sammenbrud, thi er der for få sko bliver skoprisen høj, hvilket frister producenterne til at fremstille flere. Men ikke nok med det. Han mente også at netop ved énøjjet at forfølge egeninteressen virkeliggjorde agenterne 'the public interest', altså det fælles bedste, den optimale koordination af produktion og behov.

12.5.2. Generel ligevægt versus velfærdsoptimalitet

Hænger markedsøkonomien sammen? Og hænger den sammen på en optimal måde? Disse to aspekter ved koordinationsproblemet reflekteres i den neoklassiske opdeling i Walras's generelle ligevægtsteori og Pareto's velfærdsteori.

Walras's emne er generel ligevægt, dvs. overensstemmelse mellem udbud og efterspørgsel på alle markeder.⁴ Hvis en sådan overensstemmelse foreligger, vil der ikke være nogen tendens til prisændringer. Ikke blot bryder systemet ikke sammen: det kan eksistere videre i uændret form.

Moderne ligevægtsteori sammenvæver oftest dette spørgsmål om existensen af en bestemt markedsøkonomi med bestemte og stabile priser, med velfærdsteorien der relaterer markedet til behovene, nytten og værdien. Imidlertid kan de to koordinationsproblemer adskilles analytisk. Således introducerer Walras først sin marginalnytteteori ('rareté') **efter** at hans første ligevægtssystem var formuleret; Pareto havde skrevet at ligevægtsteorien ikke var afhængig af hvordan udbud og efterspørgsel bestemtes; og i Cassel's model er udbuds- og efterspørgselsfunktionerne blot postulerede, altså ikke udledt af nogen nytte eller noget behov (iflg. Hansen, 1970: 23). Relationen mellem pris og behov er for den egentlige ligevægtsteori et epifænomen. I sin kerne handler den generelle ligevægtsteori altså om markedets - uændrede - existens, om den sociale ('horizontale') koordinering mellem agenterne, mens det er et åbent spørgsmål i hvilken udstrækning denne ligevægt optimerer behovstilfredsstillelsen, altså etablerer en ('vertikal') samordning af marked og behov. Den generelle ligevægtsteori handler om markedet som sådan,

ikke om hvad markedet kan gøre for den enkelte agent.

Ligevægtsprisen indebærer at hvad efterspørgerne ønsker at købe netop er den mængde som udbyderne ønsker at sælge; ved denne pris kan begge parter virkeliggøre deres planer, ingen frustreres. Men at agentens plan virkeliggøres indebærer ikke i sig selv at agentens behov tilfredsstilles. Relationen mellem plan og behov er et selvstændigt spørgsmål, hvis besvarelse afhænger af, hvilken agent der er tale om og hvilke antagelser vi gør om denne agent. Ligevægtsteorien som sådan kræver ikke at agenterne nyttemaximerer, og hvis såvel udbydere som efterspørgere er profitmaximerende virksomheder - der fx handler en bestemt maskinydelse - kan det argumenteres at der ikke er nogen (positiv) sammenhæng mellem plan og behov, profit og nytte; at markedet er i ligevægt - planerne opfyldes - siger intet om behovstilfredsstillelsen.

Der er naturligvis intet galt i at tilføje nytteteoretiske antagelser til ligevægtsteorien, men vi vil se at det er en fordel at kunne sondre analytisk mellem de problemer, der er knyttet til markedets og til individets 'velbefindende'.

12.5.3. Existensanalyse versus stabilitetsanalyse

Skellet mellem existensanalyse og stabilitetsanalyse er fundamentalt indenfor generel ligevægtsteori.

I existensanalysen undersøges om der findes et sæt af priser, der giver ligevægt på alle markeder; matematisk set er problemet, om der findes en løsning på det gigantiske ligningssystem, som udbuds- og efterspørgselsfunktionerne udgør. Det er der normalt, viser det sig, dvs. dette system **kan** eksistere, det er **muligt** at det eksisterer (betegnelsen 'existensanalyse' er derfor vildledende: det burde hedde 'mulighedsanalyse'). Hvis det havde vist sig, at intet prissæt kunne have bragt udbud og efterspørgsel i overensstemmelse med hinanden, måtte vi have konkluderet at markeds-harmoni på forhånd var udelukket, forstået på den måde at det 'rene' marked da ikke kunne eksistere; det ville ikke udelukke existensen af en faktisk markedsøkonomi, hvor agenter fx indgår leveringsaftaler eller hvor det kunne tænkes at staten eller monopolkapitalen griber stabiliserende ind.

Det vigtige er nu at det således bestemte prissæt i en vis forstand intet har med markedet at gøre. Det kan bestemmes 'aftenen før markedet', ud fra modellens exogene variabler. Existensanalysens priser er derfor rent teoretiske eller ideelle: de er de priser, der **skal være** for at systemet er i

ligevægt; i sig selv har de ingen realitet.

Dermed har disse priser samme logiske status som Harrod's 'warranted rate of growth': de udtrykker 'blot' en betingelse, et krav. De er den extra-markedsmæssige standard, som markedet efterfølgende, i stabilitetsanalysen, måles efter: Hvis markedet evner at generere dette prissæt, er det i ligevægt, hvorfor det kan eksistere (uden tendens til ændring).

Det er klart at koordinationsproblemet dikterer en opdeling af denne type. Vi er interesseret i at finde ud af om markedet formår at koordinere agenterne, men for at besvare dette spørgsmål må vor standard for koordination være defineret uafhængigt af markedet. På samme måde som vi ikke kan finde ud af om et menneske er godt, hvis vi tillader den pågældende at definere godhed. Problem og løsning, de ideelle priser og markedets virkeliggørelse af dem, må adskilles med vandtætte skodder; ellers snyder vi og problemet falder bort.

12.5.4. Stabilitetsanalysen

Jeg vil søge at vise at stabilitetsanalysen er Achilleshælen i den generelle ligevægtsteori.

Hahn - ledende repræsentant for teorien - deler for så vidt denne opfattelse, idet han skriver: "General equilibrium is strong on equilibrium and very weak on how it comes about" (Hahn, 1984: 140), men baggrunden for denne vurdering står ikke ganske klart. Den kan ikke ligge i, at beviset for stabilitet kræver betydelig mere restriktive - urealistiske - antagelser end beviset for ligevægtens existens (specielt at varerne skal være 'gross substitutes' og at der normalt ikke er 'stigende skalaafkast'), således at ligevægten sjældent realiseres. For netop Hahn fremhæver at teorien ikke er gift med en hypotese om at markedskonometri og kapitalisme normalt er evigt harmoniske. Denne traditionelle 'beskyldning' kan afvises (om end forudsætningen om egenefterspørgsel tenderer i retning af at forudharmonisere markedet).

Walras gav betegnelsen *Tâtonnement* ('famlen') til den metode eller proces, gennem hvilken priserne tilpasses til deres ligevægtsværdier.⁵ En Auktionarius udråber 'au hazard', altså tilfældigt, et prissæt; hvis der er overudbud på et marked sænkes prisen, hvis underudbud hæves den, indtil alle markederne er i ligevægt.

Walras tolkede oprindeligt denne 'famlen' som et billede af markedsprocessens 'trial and error', hvilket indebærer at processen finder sted i tid, handler til uligevægtspriser tillades og agenterne selv sætter priserne.

Dette svarer til den østrigske markedsopfattelse, som diskuteres i afsnit 12.9. Men hvis agenterne selv sætter priserne, bliver Auktionarius overflødig.

I de senere udgaver af sit værk antager Walras imidlertid at der først udveksles, når alle priser er tilpasset, altså simultant; det er i dette scenarium at en overpersonlig instans (Auktionarius), der kan finde og diktere udvekslingsbetingelserne, er nødvendig. Selve betegnelsen 'Auktionarius' stammer i øvrigt ikke fra Walras.

Senere neoklassisk teori har overvejende fulgt den sidstnævnte tolkning. Dette er ikke tilfældigt. For neoklassikerne er der tre problemer med den østrigske markedsopfattelse (smlgn. Howard, 1979: 59).

Det første problem er at vi får handler til uligevægtspriser såfremt agenterne selv sætter priserne, men sådanne handler ændrer de forsyninger, der ligger til grund for agenternes planer om udbud og efterspørgsel. Dermed ændres de ligevægtspriser, som existensanalysen bestemte, og så går der kuk i det hele: I stedet for at virkeliggøre de (forud)bestemte ligevægtspriser, omdefinerer markedet dem; problem og løsning kolliderer i én proces, markedsprocessen, og det for ligevægtsteorien fundamentale skel mellem existensanalyse og stabilitetsanalyse nedbrydes.⁶

Det andet problem er at det neoklassiske begreb om fuldkommen konkurrence - hvor alle er pristagere, altså ingen sætter prisen - da må opgives; men at udrense dette begreb fra neoklassisk teori svarer til at fjerne arbejdsværdien fra Marx's.

Det tredje problem er mindre kendt. Det ligger i at en 'østrigsk' stabilitetsanalyse simpelthen ikke kan gennemføres i den mest generelle ligevægtmodel, nemlig den intertemporale ligevægtsteori. I denne teori antages det at priserne er forskellige efter hvornår varen leveres; dermed er **alle** varer, i nutid og fremtid, blevet omfattet af ligevægtsteorien. Dette forudsætter et komplet system af 'future markets', hvilket er urealistisk men ikke inkonsistent. Umiddelbart skulle vi ikke tro at der var nye problemer, thi det eneste nye synes at være det kvantitative at der kommer flere varer til, når en skjorte leveret i dag og én, der skal leveres om ét år, tæller som to forskellige varer. Der er da heller ikke noget nyt, såfremt ligevægtspriserne tænkes virkeliggjort af en Auktionarius gennem simultan Tâtonnement. Men der er nu et problem - et yderligere problem - hvis uligevægtshandler tillades. Dette har Hahn gjort opmærksom på:

"As the future unfolds, changing spot prices are not signals suggesting the correction of an 'error' but simply represent the terms agreed to in the past, at which transactions are taking place; they are without significance. In this world it is difficult to see how, at the primeval date when the infinite equilibrium, here supposed to exist, is to be established, anything but a *Tâtonnement* can hope to establish it. For if one permits commitments to be undertaken at all prices, the errors of the first generation may reverberate to the ultimate descendants" (Hahn, 1984: 92).

Sagen er indviklet, men kan måske udtrykkes på denne måde: Der kan kun udveksles til én pris til tiden t_7 ; hvis den er den rigtige (ligevægtsprisen på fx 12 kr.) er den ikke et skridt på vejen mod ligevægt, altså ikke et signal til 'correction', og hvis den er forkert (fx 13 kr.) er målet for agenternes 'famlen' - nemlig en pris på 12 kr. til tiden t_7 - på forhånd mislykkedes. Problemet opstår fordi existensproblemets ideelle tidsbegreb kolliderer med stabilitetsproblemets reale tid, og det kan kun undgås gennem *Tâtonnement*, hvor sidstnævnte tid er ophævet.

Af alle disse grunde har neoklassikerne overvejende fulgt den 'sene' Walras, hvor udvekslingen sker simultant, organiseret af en Auktionarius; i det følgende forbeholder jeg betegnelsen '*Tâtonnement*' for denne version af stabilitetsanalysen.⁷

Imidlertid er den ingen, der kan lide Auktionarius, med hans overpersonlige gennemtrumfning af ligevægten. Det skyldes næppe at neoklassikerne er blevet overbevist af den nedenfor omtalte østrigske kritik (intet tyder på at de kender den), snarere at Auktionarius' regéren simpelthen ikke ligner det, der foregår på et marked. Man vil derfor gerne at det i stedet er agenterne selv, der sætter priserne. Men hvordan undgå alle de problemer, der er knyttet hertil?

Edgeworth's model (1881: 17ff) med 'recontracting' var et forsøg på at komme ud af dilemmaet. Han forestillede sig at agenterne indgik kontrakter, der kun var forpligtende i tilfælde af at prisen viste sig at være i ligevægt. På den måde er det agenterne selv, der 'famler' sig frem; uden hjælp af en Auktionarius undgår vi uligevægtshandler. Eller gør vi? Problemet er ikke at agenterne indgår betingede kontrakter, thi det har markedsagenter ret til: Problemet er at de er marionetter for en overpersonlig instans, som forbyder dem at indfri kontrakten med mindre priserne er i ligevægt. Derfor er der almindelig enighed om, at der ikke er

nogen væsensforskel mellem Tâtonnement og 'recontracting'.

Den centrale forskel mellem existensanalysen og stabilitetsanalyse kan udtrykkes på den måde, at 'aftenen før markedet' er forbrugerens valg af præferencer private, uforpligtende og hypotetiske, mens valget på markedet om at købe er en forpligtende beslutning, nemlig en kontrakt med en anden agent. Det er denne forskel Edgeworth's model udviser ved at gøre markedsvalgene uforpligtende; hans stabilitetsanalyse er blot et ekko af existensanalysen.

Vi kan formulere problemet på en alternativ måde.

Stabilitetsanalyse må nødvendigvis handle om at analysere en **ændring**, nemlig af oprindelige uligevægtspriser til ligevægtspriser. En ændring er en ændring mellem to datoer, foregår altså i tiden, således at uligevægtsprisen foreligger til tiden t_1 og ligevægtsprisen til tiden t_2 . En analyse af en sådan ændring kaldes dynamisk; stabilitetsanalysen er altså nødvendigvis **dynamisk**, herom er der almen enighed (fx Howard, 1979: 57f, og Simpson, 1975: 52). Heroverfor står existensanalysen, der er **statisk**, fordi alt sker på samme tidspunkt, fx t_1 .⁸

Auktionarius' Tâtonnement må altså være dynamisk for at være acceptabel. Den kan da også tænkes på den måde, at det første prissæt udråbes mandag, det næste tirsdag osv. Den faktiske udveksling sker simultant, men prisbeslutningerne er en dynamisk proces, og det afgørende ved vurderingen af om noget er statisk eller dynamisk må være, hvornår beslutningerne træffes, ikke hvornår de effektueres.⁹ Så vidt, så godt. Problemet er at dette er en 'pseudodynamik' (Bridel, 1997: 32), eftersom 'processen' ikke bringer noget som helst nyt i forhold til existensanalysens prisbestemmelse. Tâtonnement udtrykker ikke markedets løsning af koordinationsproblemet, men er langt snarere en verbal oversættelse af den matematiske løsning af existensanalysens ligninger:

"The term 'tâtonnement' just designates the mathematical technique of iteration used by theorists to find a solution to the general equilibrium system of simultaneous equations. In this interpretation the adjustment towards the Walrasian general equilibrium ought to be considered as taking place instantaneously, i.e. in logical time" (De Vroye, 1998: 204).

"Goods are bought and sold only when the equilibrium price is found, and none occurs at disequilibrium prices. Thus, the time that elapses during the tâtonnement process is not real economic time: the Walra-

sian assumption is formally the same as the assumption that prices adjust instantaneously" (Harris, 1985: 271).

Walras' "tâtonnement process takes place as if it were timeless, irrespective of the actual passage of clock or calendar time which is a built-in feature of the model" (Jaffé, 1981: 254).

Stabilitetsanalysen tilføjer derfor ikke noget nyt til existensanalysen; det indebærer at problemet med at virkeliggøre de forudbestemte ligevægtspriser ignoreres.¹⁰

Den generelle ligevægtsteori er låst inde i en statisk verden. Således har den kun plads for numeraire-penge, ikke for virkelige penge. Hvorfor ikke? Penge som cirkulationsmiddel opdeler det simple bytte i salg og køb; først salget, der giver agenten de penge, der så i næste omgang bruges ved købet. Penge indbegriber altså et forløb i tiden, idet salgs- og købsbeslutningen tages på forskellige tidspunkter. Det er nærliggende at søge forklaringen på, at penge ikke kan inkorporeres i den generelle ligevægtsteori, i det forhold at denne teori essentielt er statisk. Emnet behandles mere fyldigt i Kapitel 14.

Neoklassikerne er gift med Tâtonnement, men det er et ulykkeligt ægteskab. Derfor har der været gjort nogle forsøg på at etablere en stabilitetsanalyse, hvor uligevægtshandler tillades (såkaldt 'ikke-Walrasiansk' analyse), men der er ikke kommet meget ud af denne unaturlige forbindelse mellem østrigere og neoklassikere. Dette forklares normalt med de store 'tekniske' problemer, der er knyttet til sådanne analyser (Weintraub, 1979: 120 og 157ff). Men selvom man kan skrue en model sammen, hvor effekten af uligevægtshandler - ændrede forsyninger - neutraliseres, er der stadig en principiel modsætning mellem markedsproces-analysen på den ene side og ligevægtsteoriens skel mellem existens- og stabilitetsanalyse på den anden.

D.R Walker, der er kendt som udgiver af såvel Jaffé's som Clower's essays, har for nylig udgivet en bemærkelsesværdig bog, hvis focus er Walras's stabilitetsanalyse (Walker, 1996). Han priser 2. og 3. udgaven af *Eléments*, hvor uligevægtshandler tillades og der derfor er en analyse af den virkelige markedsproces. Derimod retter han en sønderlømmende kritik mod 4. udgaven, hvor der først udveksles og produceres, når ligevægten er etableret v.h.j.a. 'bons' ('written pledged' i Walker's oversættelse). Walker argumenterer at Walras's dårlige psykiske og fysiske helbred i de sidste år af århundredet simpelthen forhindrede ham i at tænke klart,

og at resultatet blev en 4. udgave præget af modsigelser, mangler og simpel forvirring, - det hele blandet med de rigtige indsigter fra de tidligere udgaver. Han viser overbevisende (321ff) at disse modeller med 'bons' simpelthen ikke hænger sammen, ikke modellerer en funktionsduelig økonomi, den være sig nok så abstrakt og ideel. Selvom Walker ikke udtrykker det på den måde, er sagen den at udelukkelse af uligevægts-handler betyder en **udelukkelse af markedet**; når stabilitetsanalysen blot er et ekko af existensanalysen kan teorien ikke handle om markedsøkonomi. Man må håbe at Walker fører kritikken up to date, for som han fremhæver bygger moderne ligevægtsteori på 4. udgaven af *Eléments*.

Walker's bog indeholder imidlertid en ejendommelig udeladelse, for han er næsten blind for de problemer uligevægtshandler skaber for den generelle ligevægtsteori. Derfor kan han kun tolke 4. udgaven som udtryk for mental sygdom: han ser ikke det teoretiske problem, som Walras kæmpede med, og søgte en løsning på i sine 'bons'. Iflg. Walker bliver alt godt, hvis blot vi bygger på de tidligere udgaver.

12.5.5. Velfærdsteorien

Hidtil har markedsagenterne - privatejerne - været 'black boxes', så vi har ikke kunnet relatere til behovene. Det gør vi nu.

Neoklassisk velfærdsteori - der stammer fra Pareto, 1906 - går frem i to trin. Først undersøges det, hvilke krav vi må stille til et økonomisk system for at dette kan siges at optimere velfærden, dvs. behovs- eller nyttilfredsstillelsen. Dernæst søges det vist, at fuldkommen konkurrence i neoklassisk forstand (dvs. at ingen kan påvirke prisen) harmonerer med denne standard. Det udelukkes ikke at andre systemer - fx planøkonomi - også kan leve op til standarden, ej heller hævdes det at fuldkommen markeds konkurrence indbegriber det 'bedste' system: kun at det er 'optimalt'.

Ligesom i den generelle ligevægtsteori, hvor temaet er markedets sammenhængskraft, må det i velfærdsteorien gælde at standarden er defineret uafhængigt af markeds løsningen; deraf Pareto's opdeling. Hvis standarden havde være de markedsdefinerede behov - altså de betalingsdygtige behov - ville analysen miste sin *raison d'être*: sådanne behov tilfredsstiller markedet pr. definition.

Hvad betyder 'optimalitet'?

Den umiddelbare tilgang til velfærdsteorien er vel den utilitaristiske a

lá Bentham, hvor vi finder frem til den nytte, som markedsøkonomien giver de enkelte 'medlemmer', hvorefter vi adderer. Totalnytten er standard: Jo større sum, jo bedre system. En sådan addering forudsætter at interpersonel nyttesammenligning er tilladelig. Det mente Pigou: 1.000 kr. giver større nytte til den fattige end til den rige, og derfor vil en egalitær indkomstpolitik maximere velfærden.

Interpersonel nyttesammenligning er imidlertid i modstrid med subjektivismen (jvf. Kapitel 9), og Pareto afviste den da også; et aggregeret velfærdsmaximum for samfundet giver derfor ikke mening. Rettere: Det giver ikke økonomisk-videnskabelig mening, men det giver i høj grad politisk mening; politik handler i høj grad om at sammenligne og afveje forskellige personers og befolkningsgruppers interesser og behov.

Når det er tilfældet kan vi kun økonomisk tale om et velfærds-**optimum**. Et sådant foreligger, når ressourcerne er blevet omfordelt på en sådan måde, at A's nytte kun kan forøges på bekostning af B's. Dette kaldes 'Pareto-optimalitet'; man taler også om 'effektiv fordeling' eller blot 'effektivitet'. Så længe A's nytte kan øges uden at det går ud over B, er fordelingen suboptimal og en omfordeling, der giver A øget nytte, er ukontroversiel; men effektivitet afløses af politik, når vi er nået det punkt, hvor mere nytte til A betyder mindre til B.

Næste trin består i at vise at en markedsøkonomi, hvor agenterne nytte- og profitmaximerer og hvor der er fuldkommen konkurrence i neoklassisk forstand, opfylder dette kriterium for Pareto-optimalitet. Beviset skal ikke gennemgås i detaljer (se fx Blaug, 1985, eller Simpson, 1975), men idéen er denne: Ligevægt under fuldkommen konkurrence indebærer at ingen agent er i stand til at forbedre sin situation; thi kunne A, med sine givne ressourcer, øge sin nytte ved at skifte købekraft fra vare X til vare Y, ville priserne ikke være i ligevægt. Fordi agenterne er frie til at forfølge deres egennytte, falder systemet først til ro, når alle agenter har nået deres optimale nyttenivo. For så vidt (vi ser bort fra at generel markeds- ligevægt kan involvere externaliteter) er det umiddelbart klart at markedsøkonomien er Pareto-optimal, **såfremt** det accepteres at agenterne nytte- (og profit)maximerer, og **såfremt** den generelle ligevægtsteori - med dens begreb om fuldkommen konkurrence - accepteres. Det er lige så klart, at beviset bliver irrelevant, hvis den østrigske kritik af generel ligevægtsteori holder.

Hver ressourcefordeling har sit Pareto-optimum, dvs. der er uendeligt mange, og neoklassisk velfærdsteori udtaler sig nødig (der er dog gjort

nogle forsøg) om hvilken der er optimal: dette ses som et politisk (fordelings) spørgsmål. Men der er ikke vandtætte skodder mellem fordelingspolitik og markedsøkonomisk allokering, thi markedet bestemmer jo også faktorpriserne, dermed indkomsten (værdien af faktorerressourcerne). Den fysiske ressourcefordeling kan tænkes uafhængigt af markedet, men da markedet indebærer en bestemt indkomstfordeling, må en anden - politisk bestemt - indkomstfordeling gennemtrumfes på tværs af markedet. Derfor kan man spørge, om den politiske indblanding i indkomstfordelingen lader markedets allokeringseffektivitet uberørt. Østrigere og neolibérale svarer benægtende; hvis de har ret bryder neoklassikernes skel mellem økonomisk effektivitet og politisk fordeling sammen.

12.5.6. Subsistensbehovene i neoklassisk teori

Da subsistensbehovene vil komme til at spille en stor rolle i det følgende, er det relevant at undersøge deres plads i den generelle ligevægtsteori og velfærdsteorien.

I sig selv er der intet i den generelle ligevægtsteori, der udelukker at 75% af befolkningen dør af sult, selv om der er ressourcer nok til at brødføde alle. Den oprindelige - eller forudsatte - ressourcefordeling kan være meget skæv og/eller præferencerne kan være sådan, at markedet vurderer mange agents ressourcer så lavt, at ejerne ikke kan overleve, altså ikke kan tjene en subsistensindkomst:

"... the structure of neoclassical theory does not avoid the subsistence problem, which simply arise in an indirect and often unnoticeable way. Thus, in the solution to a neoclassical model one finds that there is nothing to ensure that all resource owners have positive incomes - the prices of particular factor services can be zero. Although it has been said in defence of the theory that the concept of equilibrium does not lay claim to any normative properties, any model of exchange is incoherent if some of the participants have nothing to consume" (Walsh/Gram, 1980: 175).

Arrow/Debreu har åbenbart i deres ligevægtsmodel følt behovet for at undgå denne postulerede 'incoherence', jvf. Koopmans udlægning:

"The hardest part in the specification of the model is to make sure that each consumer can both survive and participate in the market, without anticipating in the postulates what specific prices will prevail in an

equilibrium. To achieve this the authors assume first of all that the aggregate supply set contains a point which supplies just a little more of every commodity than is necessary, as indicated by some point in the aggregate consumption set, for every consumer to survive" (Koopmans, 1957: 59).

De fleste generelle ligevægtsmodeller antager faktisk - explicit eller implicit - en sådan 'subsistensklause' blandt de exogene betingelser (Walsh/Gram, 1980: 247). Dermed skærper neoklassikerne koordinationsproblemet til at også de naturligt bestemte, objektive existensbehov skal tilgodeses.¹¹

Er dette berettiget? Er det 'incoherent', hvis markedet ikke formår at reproducere sine agenter i fysisk forstand? Her kan der anlægges forskellige betragtninger.

Ud fra en rent subjektivistisk betragtning er objektive behov en uting, bl.a. fordi vi ikke kan udelukke at nogle agenter ikke **ønsker** at overleve og derfor nedprioriterer mad til sig selv til fordel for hjælp til Afrika. På den anden side forudsætter det subjektive valg en levende 'vælger'. Er det i overensstemmelse med individualismen at individet fravælger sig selv? Problemet er af samme type som det velkendte fra politisk teori: Er en demokratisk beslutning reelt demokratisk, såfremt den går ud på at afskaffe demokratiet?

Lad os dernæst relatere problemstillingen til strukturen i neoklassisk teori. Umiddelbart er subsistenskravet et normativt krav om en bestemt indkomstfordeling, og for så vidt hører det ind under velfærdsteorien, snarere end under den generelle ligevægtsteori. Men man kan også opfatte kravet som ikke-normativt, og så kan det indgå på linie med denne teoris andre exogene variabler.

Under alle omstændigheder kan vi slå fast at neoklassikerne - de fleste - finder det utåleligt at disassociere markedets fra menneskets existensbetingelser: succesfuld markedsordination kræver at mennesket reproduceres.

12.6. Koordinationsproblemet og debatten om socialistisk kalkulation

12.6.1. Indledende

Sigtet med dette afsnit er at afklare to spørgsmål.

For det første: Koordinationsproblemet må formuleres uafhængigt af

markedet; det sker i existensanalysen; men skal denne analyse opfattes som universalhistorisk eller blot som det problem privatejerne har aftenen før markedet?

For det andet: Udtrykker stabilitetsanalysens *Tâtonnement* markedets eller planens løsning af problemet? Debatten i 30'erne mellem Hayek m.fl. og Lange m.fl. kaster lys over disse spørgsmål og tjener samtidig som indledning til den østrigske kritik af den generelle ligevægtsteori og velfærdsteorien.

12.6.2. Existensanalysen: Universalhistorisk?

Ifølge Napoleoni begreb Walras sin teori som fundamentalt universalhistorisk:

"It is important to note that the type of economy that Walras had in mind in constructing his theory is, at least in intention, absolutely general: that is, not conditioned by elements specifically relevant to this or that social system. In other words, Walras is concerned with characteristics common to every economy, without reference to the particular institutional framework in which it belongs; but he only partially succeeded in this, because the essential elements of his construction, and the various categories and functions which appear in it, are drawn directly from the capitalist reality" (Napoleoni, 1963: 16).

Når vi læser Walras er det oplagt, at vi institutionelt befinder os indenfor et privatøkonomisk system, med uafhængige agenter der suverænt fastlægger og forfølger deres præferencer, og i moderne versioner af den generelle ligevægtsteori understreges det gerne at analysen ikke har gyldighed for planøkonomi, jvf. fx Simpson, 1975: xvi, hvor decentral beslutningsproces forudsættes og 'kommandoøkonomi' undtages. Når Simpson sammesteds skriver at "it does not matter whether the non-human factors of production are privately or socially owned", mener han formentlig at analysen også har gyldighed for et markeds socialistisk system.

Spørgsmålet er imidlertid om dette er nødvendigt: Måske kan existensanalysen formuleres sådan at den udtrykker det koordinationsproblem, som er fælles for den private og den fælles produktionsmåde?

Det mente Barone i sin bog fra 1908 med den sigende titel 'Ministeren for produktion i den kollektivistiske stat' (optrykt i Hayek (ed.), 1935), der ligesom Lange (1938) simpelthen i den generelle ligevægtsteori fandt

opskriften på, hvordan en planøkonomi kan formulere sine prioriteringer på konsistent vis og få løst det store input-output regnskab. Lerner udtrykte det provokerende:

"Marxism is the economics of the capitalist system; neoclassical price theory is the economics of the socialist economy" (Lerner iflg. Kirzner, 1997: 68).

Også den neoklassiske Ejendomsretsskole (jvf. Kapitel 4.3) må mene at existensanalysen er universalhistorisk, altså uafhængig af de særlige ejendomsregimer. Disse forklares nemlig ud fra transaktionsomkostningerne, men hos Walras er der ingen friktioner. Alt forløber problemløst og derfor er der simpelthen ikke brug for institutioner, det være sig penge, staten, virksomheden, markedet eller ejendomsretlige regler:

" .. not only the state, the firm and the competitive market fade away as institutions important for organizing social life, but also private property. /Denne bliver/ of no functional significance, as negotiations can also take place in a space not structured by any rights whatsoever" (Sturn, 1993: 71).

Heraf drager Sturn den bemærkelsesværdige konsekvens, at den Pareto-effektivitet, som Walras-modellen udviser og som formodes at udmærke den idealtypiske markedsøkonomi, i virkeligheden er et kendetegn ved en slags universalhistorisk, friktionsløs økonomi. Pareto-argumentet for markedsøkonomi (dermed privatejendom) bortfalder, og disse institutioner må i stedet begrundes gennem transaktionsomkostningsanalysen.

Hvordan kan vi konkludere?

Walras's 'penge' indbegriber ikke et marked, men udtrykker blot den standard - numeraire - på grundlag af hvilken goderne kan sammenlignes, og udbud/efterspørgselsfunktionerne kan let 'tolkes' som de samfundsmæssige prioriteringer; uden at ændre logikken i existensanalysen, kan vi udskifte de uafhængige agents præferencer med den sociale plan. Partiel ligevægt betyder nu at samfundet fremstiller den mængde sko, som det - måske gennem demokratisk afstemning - har besluttet at det vil have, og generel ligevægt at det hele hænger sammen.

Jeg vil således mene at det er muligt at tolke existensanalysen som en analyse af det universalhistoriske rationalitetskrav. Marked og plan kan nu sammenlignes ved at undersøge, hvilket system der bedst lever op til kravet, bedst løser koordinationsproblemet. Da Walras og efterfølgere

faktisk forudsætter asociale agenter, kan de imidlertid ikke udtale sig om dette spørgsmål; de kan kun tage stilling til forskellige markedsregimer, forskellige former af privatøkonomi, og fx resolve at fuldkommen konkurrence bedre end monopolistisk konkurrence løser den private økonomis særlige koordinationsproblem.

12.6.3. Stabilitetsanalysen: Marked eller plan?

Lange's markeds-socialistiske model er - som betegnelsen indikerer - en hybrid.

Han antager uafhængige og suveræne forbrugere, hvis prioriteringer 'planlæggerne' skal rette sig efter (gåseøjnene skyldes at der derfor ikke kan være nogen social plan). Derimod er produktionsmidlerne, dermed virksomhederne, statsejede, så direktørerne nyder ikke godt af en eventuel profit, ej heller bærer de et eventuelt tab; da der ikke er ægte - privat - profitmaximering, har vi ikke kapitalisme.

Planlæggerne skal nu a) gennem Tâtonnement finde frem til de priser, der ligesætter efterspørgsel og udbud, hvorved den optimale behovstilfredsstillelse opnås, og b) instruere virksomhedsdirektørerne om at efterleve betingelserne for optimal produktion (specielt at marginalomkostningerne skal være lig med prisen). Alle optimeringsfordelene ved den fuldkomne konkurrence høstes, samtidig med at vi undgår markedets ustabilitet og kapitalismens udbytning.

Da modellen er en hybrid er den naturligvis blevet kritiseret både fra venstre og højre. Dobb (1955: 35ff) spørger, hvor megen socialisme der er i modellen, når planlæggerne faktisk blot effektuerer de private forbrugeres ønsker, og Hayek - og det er det relevante her - indvender at konkurrencens fordele går fløjten, når dennes institutioner blot simuleres; markedets sjæl forrådes, når virksomhederne ikke selv høster profitten og bærer tabet:

"To assume that it is possible to create conditions of full competition without making those who are responsible for the decisions pay for their mistakes seems to be pure illusion" (Hayek i Hayek, ed., 1935: 237).

Det er klart at Dobb og Hayek har ret: Privat økonomi og fælles økonomi er principielt uforenelige størrelser; suverænitet er udelelig, den kan ikke både være ved fællesskabet og ved den enkelte.

Hvordan man ender vender og drejer det, betyder Lange's uafhængige

forbrugere at de er privatejere, og privatejere må formidle deres aktivitet gennem et marked, selvom de får en hjælpende hånd til at finde de rigtige priser. Neoklassisk og østrigsk teori hævder at marked og kapitalisme i sidste instans har den individuelle nytte som mål, altså at forbrugerne dikterer virksomhederne hvad der skal produceres. Som socialist er Lange uenig heri, men det er dette individualistiske ideal han vil virkeliggøre ved at gøre direktørerne **afhængige**, uselvstændige. Det er denne kombination, med uansvarlige direktører, som Hayek ikke tror på.

Teoretisk er Langes model selvmodsigende, hvilket ikke udelukker at man på det pragmatiske plan kan argumentere at ren markedsøkonomi og ren planøkonomi leder til utålelige resultater, således at et mix er det bedst opnåelige.

Vor interesse i denne debat ligger i, at den ledte Hayek (1949) til at lancere sin kritik af den generelle ligevægtsteori, dermed af neoklassikerne. Han indså at socialisterne kunne bruge teorien, og at dette ikke var misbrug: Existensanalyse plus Tâtonnement **kan** anvendes planøkonomisk, ergo giver denne teori et dårligt billede af markedsøkonomien. I næste afsnit ser vi på Hayek's og østrigernes nærmere argumentation.

12.7. Rationelle agenter?

12.7.1. Kritikken

Kritikken af ligevægtsteorien startede med Hayek's artikel 'Economics and Knowledge' fra 1937 (Hayek, 1949). Den efterfølgende østrigske litteratur om emnet - både Hayektolkninger og originale bidrag - er svulmet op til enorme proportioner. Lad os prøve at sammenfatte hovedpunkterne, der alle - på god subjektivistisk vis - handler om markedets informationsproblem.

1) I forlængelse af debatten om socialistisk kalkulation retter østrigerne en **politisk kritik** mod den neoklassiske antagelse om fuld information, specielt i form af Auktionarius' Allwissenheit. En sådan antagelse fjerner grundlaget for et forsvar af markedsøkonomien:

"It is difficult to defend economists against the charge that for some 40 or 50 years they have been discussing competition on assumptions that, **if** they were true of the real world, would make it wholly uninteresting and useless. If anyone really knew all about what economic theory calls the **data**, competition would indeed be a very wasteful method of securing adjustment to these facts. It is thus not surprising that some peo-

ple have been led to the conclusion that we can either wholly dispense with the market, or /Lange/ that its results should be used only as a first step towards securing an output of goods and services which we can then manipulate, correct, or redistribute in any manner we wish" (Hayek, 1978: 273).

2) Den neoklassiske stabilitetsanalyse er ment som en idealisering af markedsprocessen, men som sådan er den logisk inkonsistent, nemlig i strid med markedets nødvendige karakter af at være uplanlagt koordination; den alvidende og omnipotente Auktionarius, der kan finde de rigtige priser og som kan diktere agenterne at vente med at handle indtil disse er fundet, harmonerer langt bedre med en planøkonomi. Dette indebærer en kritik af det neoklassiske begreb om fuldkommen konkurrence, hvor alle er passive pristagere. Dette er en kritik for **institutionel inkonsistens**; nedenfor lægger jeg selv afgørende vægt herpå, men selv om den er indeholdt i det østrigske standpunkt i debatten om socialistisk kalkulation, kan det diskuteres hvor fundamental den er for østrigerne (jvf. afsnit 12.8.4).

3) Videre tilskriver neoklassikerne agenterne en social rationalitet og grad af information, som er uholdbar. Der er her en slags trade-off mellem Auktionarius og agent, således at jo mindre viden Auktionarius tilskrives, dermed jo mindre betydning stabilitetsanalysen tillægges, jo større krav må der stilles til agenten; hvis agenterne er små Auktionarius'er, kan de **selv** finde ligevægten.¹² Ifølge Hayek (1949: 50) er 'delingen af viden' et slags ontologisk grundvilkår, i hvert fald lige så universalhistorisk som arbejdsdelingen; vi er nødvendigvis bundet til den nære viden. Derfor er en forudsætning om fuld information kritisabel. Denne kritik for **faktuel umulighed** er mere diskutabel; i sin konsekvens indebærer den at planøkonomi er umulig.

4) Endelig kritiserer østrigerne neoklassikerne for at begå en **metodologisk fejl**, thi hvis agent A på forhånd véd alt, kender hun også de andres planer og kan derfor bringe sin egen plan i samklang med de andres: "All plans are made in the correct expectation of the corresponding plans being made by others" (Kirzner, 1997: 17). Men ligevægt mellem udbud og efterspørgsel **betyder** planernes overensstemmelse, dvs. med en sådan agentforudsætning forudsættes det, der skal bevises eller udledes, nemlig ligevægt:

"... it soon become evident that these apparent demonstrations /af lige-

vægt/ amount to no more than the apparent proof of what is already assumed. The device generally adopted for this purpose is the assumption of a perfect market where every event becomes known instantaneously to every member" (Hayek, 1949: 45).

Lad os undersøge disse kritikpunkter nærmere.

12.7.2. Informationsproblemet i neoklassisk teori

I 30erne var det formentlig rigtigt at neoklassikerne ikke havde betænkkeligheder ved at antage fuld information, men siden da har usikkerhed om den aktuelle situation og om fremtiden (forventningerne) været et centralt tema, ikke mindst affødt af Keynes. Er den østrigske kritik derfor 'hus forbi'?

Sammenlign til det følgende bemærkningerne om en social informationsteori i Kapitel 4.3.3.

12.7.2.1. Auktionarius

Ikke når det drejer sig om Auktionarius. Han skal virkelig vide alt, og først og fremmest skal han have indsigt i alle agents planer. I sin 'familien' kan han ikke blot 'konstatere' at en bestemt pris giver overbud og derfor skal korrigeres (sænkes). Det er der to grunde til.

For det første skal Auktionarius have fundet frem til ligevægtspriserne **før** der handles, dvs. **før** varerne sælges eller - hypotetisk - ikke sælges. Derfor kan han ikke konstatere uligevægt objektivt, fx i form af usolgte varer på lageret. Auktionarius er derfor nødt til at interviewe købere og sælgere for at lære deres motiver og planer at kende:

"The auctioneers role is to elicit the equilibrium price vector through collecting information about agents' trading plans ..." (De Vroey, 1998: 207).

Selv om vi - for det andet - ser bort herfra, kan sådanne usolgte varer meget vel være et led i udbyderens plan. Især hvis egenefterspørgsel tillades, viser salg eller ikke-salg i sig selv intet om, hvorvidt nogle planer er blevet frustreret eller ej.

12.7.2.2. Søgen

Lad os dernæst se på agenterne.

Neoklassikerne antager ikke naivt at alle på forhånd véd alt. Verden fremstår tåget og uoverskuelig og fremtiden er usikker. Men minimumsbetingelsen for at træffe et rationelt valg er at man kender verden, der-

med valgmulighederne; på samme måde som vi ikke kan vælge rationelt ved et valg til Folketinget, såfremt vi ikke kender partiernes politik og program.

Markedsøkonomiens agenter kan på to måde gøre noget ved denne beklagelige situation. Uvidenhed om **nutidens verden** søges overvundet gennem **søgen** efter information (dette afsnit), og agenterne kan tackle uvidenhed om **fremtidens verden** ved at **forsikre sig** mod konsekvenserne af denne usikkerhed (afsnit 12.7.2.5).

Søgen koster tid og har derfor sin pris. Den østrigske indvending har her typisk været at agenterne ikke kan vide, hvor de skal lede, eftersom de ikke på forhånd kan vide, hvilke informationer der er relevante for dem. Neoklassikerne har erkendt at søgen ud i det blå er uoverkommelig, hvorfor de har foreslået at agenterne simplificerer søgningen ved at følge nogle regler. Men hvis man ikke allerede véd alt, kan man ikke på rationel vis udforme en regel, der dikterer hvad der er relevant information (jvf. Skott, 1986: 48).

Jeg finder ikke at disse indvendinger kan være afgørende.

At jeg skulle kunne opnå kendskab til samtlige varetyper og deres aktuelle pris er naturligvis urealistisk; på samme måde som det er urealistisk at nogen skulle kunne kende navnene på samtlige landsbyer i verden. Men det er ikke ulogisk, det er ikke inkonsistent med andre nødvendige modelementer. Enhver model er en urealistisk idealisering, så hvorfor ikke denne?

Problemet ligger et andet sted:

12.7.2.3. Den principielle uvidenhed om fremtidspriserne

Fremtidspriser er de priser, der først vil foreligge i fremtiden, fx 'i morgen'. Disse priser må ikke forveksles med priserne i den intertemporale ligevægtsteori, thi her foreligger alle priserne i dag, varerne leveres blot i fremtiden; denne model ser vi først på i afsnit 12.7.2.5.

Om fremtidspriser kan vi principielt intet vide.

Privatejerne lærer først hinanden at kende, når de er krøbet ud af deres huler og mødes på markedet; først her træder de i kontakt med hinanden. Markedet og dets priser er **offentlige** social-økonomiske forhold, og derfor er det ikke inkonsistent at antage alvidenhed her. Som sagt kan agent A i dag tænkes at kende alle dagens priser. Men han kan ikke kende de planer, de andre har i dag; disse planer er **privat** viden. Det kan selvfølgelig være at naboen fortæller mig at han planlægger at købe en computer

om en uge, men hvis dette generaliseres, således at alle økonomiske planer er offentlige, har vi ikke en privat, men en social økonomi. Det afgørende er imidlertid at naboen qua privatejer er suveræn; at han meddeler mig sin plan forpligter ham ikke, så **selv om** jeg måtte kende de andres planer afskaffer det ikke usikkerheden: den forsvinder først, når de virkeliggør planerne i form af beslutninger på markedet om at købe eller sælge.

Planer handler om fremtiden, dvs. hvad agenterne ønsker at købe og sælge **i morgen**. Det er disse planer, der bestemmer morgendagens priser, og da planerne er ukendte for A, er morgendagens priser det også. Derfor er agenten afskåret fra at foretage rationelle valg, hvis de drejer sig om fremtiden, fx om man skal købe i dag eller om en uge.

12.7.2.4. Det særlige problem ved privat produktion

Problemet manifesterer sig klart, når vi inddrager produktionsprocessen.

Produktionen af en vare går nødvendigvis forud for dens salg, så vi må skelne mellem A's produktion af skoene i dag og deres salg i morgen. A's produktionsbeslutning kan kun være rationel, hvis han véd hvad B i dag planlægger at købe i morgen. Men det véd han ikke. Han kender kun B's planer indirekte og post festum, nemlig således som de manifesterer sig i faktisk køb i morgen.

Derfor er A's beslutning i dag nødvendigvis irrationel. For at sikre rationalitet må tiden ophæves, dvs. produktion og køb må være simultan, og det er netop pointen i Walras' 'løsning' af problemet. Han antager at der først produceres, når produktion (udbud) og efterspørgsel er tilpasset, dvs. når ligevægt er sikret. Mere konkret tænker han sig (Walras, 1874: 241f) at producenterne i første omgang blot udsteder nogle 'billetter' ('bons'), hvilket er forpligtelser til at købe x enheder af produktionsfaktor y , men forpligtelsen er betinget af at faktorprisen (og dermed alle andre priser, herunder produktprisen) er ligevægtsprisen; først når Auktionarius har 'famlet' sig frem til denne pris, produceres der.

Umuligheden af at kende fremtidsprisen med sikkerhed, altså umuligheden af rationalitet, er et alment problem; det gælder også ved givne forsyninger (ingen produktion). Men den generelle ligevægtsteoris fundamentale problem bliver mere åbenbart, når vi inddrager produktionen.

Uden produktion kan man - hvis man glemmer problemet med ændrede forsyninger - forestille sig at de forudbestemte ligevægtspriser virkeliggøres gennem agenternes køb og salg, altså uden Auktionarius, for er der

handlet til forkerte priser, kan man tænke sig at handlen går om. Derimod kan man ikke - fordi det er en fysisk umulighed - visualisere at forkert produktion omgøres; det investerede arbejde etc. kan ikke 'trævles op' og anvendes alternativt.

Inddragelsen af produktionen gør det således klart a) at stabilitetsanalysen kræver Auktionarius og udelukker at agenterne selv famler sig frem, og b) at denne Tâtonnement kræver at der først produceres, når behovene har manifesteret sig, således at produktionen kan samordnes med behovene. Kun en planøkonomi, hvor der produceres efter kendte behov, kan virkeliggøre ligevægten. Ifølge Walras.

Hertil kommer et yderligere rationalitetsproblem, specifik knyttet til privat produktion. Det diskuteres til tider, i hvilken udstrækning ligevægtsmodellerne må forudsætte kendskab til teknologi og produktionsprocesser. Som udgangspunkt - i den almene analyse - må vi antage at denne viden er privat, altså en forretningshemmelighed. Et offentligt blue-print over forskellige teknikker, som alle virksomheder kan vælge mellem, kræver ikke blot en statsmagt, men en statsmagt der krænker de private firmaer. Firmaerne har naturligvis ret til at offentliggøre deres teknologier, men det gør de ikke, eftersom de - hvis profitmaximerende - ikke har en interesse i at gøre konkurrentens teknologivalg mere rationelt.

Dette sætter endnu et spørgsmålstejn ved muligheden for rationalitet i produktionsbeslutningerne. Markedsøkonomien synes institutionelt at udelukke virkeliggørelsen af nogle af velfærdsteoriens centrale optimalitetskrav.

12.7.2.5. Forsikring mod markedets usikkerhed?

Lige som neoklassikernes agent kan overvinde uvidenhed om nutiden ved at søge efter information, kan hun gardere sig mod fremtidens risici ved at forsikre sig.

I intertemporal ligevægtsteori antages det, at priserne er afhængige af den fremtidige 'state of the world'. Hahn's eksempel er at vi må antage, at "there is a price quoted today for umbrellas to be delivered in Cambridge on Christmas day 1980 if it rains" (Hahn, 1984: 73); og altså en anden pris - formentlig lavere - hvis det ikke regner. Vi kan således overvinde usikkerheden ved at forsikre os mod den.

Ved vurderingen af denne teori må vi skelne skarpt mellem fysisk og socialt betinget usikkerhed. Den første type (regn eller ej) kan agenterne ganske rigtigt tage højde for ved at forsikre sig. Til gengæld kan man

spørge, om det overhovedet er relevant i den økonomiske grundteori at gå i detaljer om den fysiske verdens indretning ('state of the world'). Ligger vor - mere eller mindre sikre og korrekte - begribelse af den fysiske verden ikke udenfor den social-økonomiske videnskabs genstandsråde? Se Kapitel 4.3.3 og Kapitel 28.4, hvor risiko og usikkerhed også diskuteres.

Den anden type usikkerhed er indbygget i den private økonomis uplanlagte karakter, og modellen overvinder den kun ved at abstrahere fra den, nemlig ved at antage at alle priser - herunder fremtidspriserne - fastlægges simultant, 'i dag'. Modellen eliminerer den specifikke sociale usikkerhed ved ganske enkelt at eliminere den sociale - til forskel fra den fysiske - fremtid. Som Hahn skriver (1984: 81) har modellen "the effect of collapsing the future into the present". Modellen harmonerer derfor med det ovenfor udviklede, nemlig at agenterne kun kan være rationelle - vide alt - når det drejer sig om nutidige valg.

Neoklassikerne ønsker at fastholde - hvorfor diskuteres nedenfor - at agenterne i sidste instans er rationelle, og vi ser at det leder dem til i deres mest generelle markedsmode at begribe markedet som statisk.

Umuligheden af at gardere sig mod markedets usikkerhed bliver klare-re, når vi inddrager Knight's nyttige sondring mellem **risiko** og **usikkerhed**:

"The practical difference between the two categories, risk and uncertainty, is that in the former the distribution of the outcome in a group of instances is known (either through calculation **a priori** or from statistics of past experience), while in the case of uncertainty this is not true, the reason being in general that it is impossible to form a group of instances, because the situation dealt with is in a high degree unique" (Knight, 1921: 233).

Den risikable begivenhed er således statistisk set sikker; derfor kan risikoen kalkuleres og man kan forsikre sig imod den; dette er i realiteten hvad Hahn's paraplykøber gør ved at betale en lille overpris (forsikringspræmie). Modsat den usikre begivenhed, fordi denne er unik. Knight udtrykker det også på den måde, at mens risikoen er objektiv er usikkerheden subjektiv, idet det beror på vurderinger ('estimates').

Hvilke begivenheder falder i de to kategorier? Knight svarer således:

Om risiko: "The principle of insurance has also been utilized to provide

against a great variety of business hazards other than fire - the loss of ships and cargoes at sea, destruction of crops by storms, theft and burglary, .. excessive losses through credit extension, etc." (Knight, 1921: 250).

Om usikkerhed: "First, the end of productive operations must be estimated from the beginning. It is notoriously impossible to tell accurately when entering upon productive activity what will be the result in physical terms, what a) quantities and b) qualities of goods will result from the expenditure of given resources. Second, the wants which the goods are to satisfy are also, of course, in the future to the same extent, and their prediction involves uncertainty in the same way" (Knight, 1921: 238).

Det ses at Knight opregner både fysiske og markedsøkonomiske fænomener i begge kategorier. Det er ikke holdbart. Intet forsikringsselskab vil forsikre mod de nævnte 'excessive losses', mens en virksomhed udmærket kan forsikre sig mod at noget går galt i den tekniske produktionsproces.

Karl Borch karakteriserer forskellen mellem de to tilfælde præcist, når han skriver at

"uncertainty /risiko/ about the output" "can be said to be 'caused' by nature", mens "uncertainty about the price which the output will fetch when sold at the market" "is essentially due to uncertainty about how other people, or the 'market', will react" (Borch, 1973: 65ff).

Borch refererer ikke til ovennævnte Knight-citat, da hans emne er Menger's begreb om usikkerhed, men sagligt set er der tale om en direkte kritik af Knight.

Det er her hunden ligger begravet.

Den fysiske verden er forudsigelig i princippet, om end det unægtelig kan knibe i praksis; jeg tænker på den konkrete Newton'ske verden, som menneskene færdes i: i moderne fysik (kvanteteorien) opererer man med principielt tilfældige begivenheder. Derimod er markedsøkonomiske fænomener i princippet uforudsigelige, fordi de beror på individuelle eller singulære beslutninger; privatejerens beslutninger opfylder i eminent grad Knight's kriterium, nemlig at begivenheden er unik.

Derfor kan en virksomhed ikke forsikre sig mod en ugunstig markedsudvikling. Men forsikrer den sig ikke mod netop dette, når den indgår

kontrakt om 'futures' og 'optioner'? Knight diskuterer faktisk - næsten forud for sin tid - sådanne 'hedging contracts' (1921: 256), og jeg er enig i hans konklusion, nemlig at der her ikke er tale om forsikring. Der er i stedet tale om en kontrakt, hvor producenten 'sælger' markedsusikkerheden til en specialist, nemlig spekulanten, hvorved denne bliver den ansvarlige entreprenør. Knight fremhæver at mens forsikring fordeler en given risiko, er spekulanten specialist i at **reducere** usikkerhed (grundet hans store erfaring). Spekulation forudsætter nok markedsusikkerhed, men er samtidig dens modgift; dens sidestykke indenfor det teknisk-naturlige område er derfor den fysiske brandsikring af bygningen (der reducerer risikoen), snarere end forsikring (der blot fordeler den).

Og en virksomhed kan især ikke forsikre sig imod de tab, der kan siges direkte at bero på dens egne beslutninger, fx en mislykket lancering af et nyt produkt (det er naturligvis vanskeligt at skelne mellem de tab som virksomheden og dem, som markedet, er skyld i). Selvom forsikrings-selskabet kunne, **vill**e det ikke forsikre mod begivenheder, som forsikringstageren er direkte ansvarlig for og derfor kan manipulere, jvf. at almindelige indboforsikringer ikke dækker ejerens eget sløseri, endsige bedrag.

I Kapitel 28.4 kommer vi ind på andre aspekter af Knight's teori.

12.8. Anden konklusion: Koordination må ikke forudsættes

Lad os nu sammenfatte denne kritik af neoklassikerne. Vi ser dels på den overordnede struktur i den generelle ligevægtsteori (12.8.1), dels på informationsproblemet (12.8.2). Videre diskuteres neoklassikernes metodologiske selvforståelse (12.8.3), samt - som overgang til næste afsnit - en central begrænsning i den østrigske kritik (12.8.4).

12.8.1. Det strukturelle problem

Umiddelbart forekommer generel ligevægtsteori at formulere koordinationsproblemet rigtigt.

Tro mod sit subjektivistiske grundlag bestemmes koordination som koordination af agenternes planer, som udtrykt i udbud og efterspørgsel. Denne standard bestemmes uafhængigt af markedet ('aftenen før markedsdagen'), hvilket sker i existensanalysen. Dernæst undersøges det i stabilitetsanalysen i hvilken udstrækning markedet formår at leve op til standarden. Krav og indfrielse, problem og løsning, spørgsmål og svar er holdt adskilt.

Neoklassikerne vil ikke miste deres sjæl, ligevægtsteorien ikke sin identitet, hvis teorien afslører at markedet i mange tilfælde er disharmonisk. Det er ikke her problemet ligger. Problemet ligger i de uforenelige krav, vi må stille til stabilitetsanalysen.

På den ene side er det af analytiske grunde nødvendigt at antage at der ikke er uligevægtshandler, thi de heraf følgende ændrede forsyninger vil stedse ændre det problem, der skal løses; markedspriserne er ikke længere (forud)bestemte.

På den anden side indebærer et krav om, at alle først handler når ligevægtspriserne er fundet (Tâtonnement), at stabilitetsanalysen blot giver en verbal oversættelse af existensanalysen, altså mister sin pointe. Dette betyder dels at problem og løsning atter kollapser i ét, dels at markedet mister sin dynamiske proceskarakter og reduceres til et statisk fænomen.

Som vi skal se i afsnit 12.9 leder disse problemer østrigerne til at nedprioritere ligevægten og bestemmelsen af dennes priser, til fordel for en fokusering på markedsprocessen.

12.8.2. Agentproblemet

Neoklassikerne antager i større (Auktionarius) eller mindre udstrækning, at agenterne på rationel vis kan planlægge socialt.

Markedets priser i dag - men ikke i morgen - er offentlige sociale kendsgerninger; fuldt kendskab til disse er urealistisk, men ikke principielt umuligt, og derfor kan en forbrugers valg mellem goder, der er prissat i dag, være rationelt. Det er ikke her problemet ligger, ej heller i ukendskab til fremtidens fysiske verden, 'the state of the world'.

Problemet ligger på to andre felter.

Det er metodologisk fejlagtigt at antage socialt rationelle agenter, fordi neoklassikerne dermed forudsætter hvad de skulle vise, nemlig social samordning.

Desuden er antagelsen inkonsistent med markedets institutionelle forudsætning, nemlig private agenter, der før markedet vender ryggen til hinanden. Da agenten ikke kender de andres planer, er morgendagens pris principielt ukendt, hvorved forudsætningen for en rationel beslutning i dag falder bort. Så længe den økonomiske fremtid ikke er socialt planlagt, er det kun i en statisk økonomi - en økonomi uden fremtid - at der kan være social rationalitet. Alt skal blot **være**, der må ikke **ske** noget, endsige noget **nyt**.

12.8.3. Rationalitet i videnskaben og hos agenterne

Hvis der ikke er nogen rationalitet i de beslutninger, der træffes i en markedsøkonomi, er der ingen orden, endsige ligevægt, i systemet. Markedet er af princip kaotisk. I så tilfælde kan der ikke opstilles betingelser for ligevægt og koordinationsproblemet har ingen løsning (eller har kun en negativ løsning, jvf. nedenfor). Markedsøkonomi og ligevægtsanalyse vil intet have med hinanden at gøre.

Neoklassikerne vil være enige i at irrationalitet vil være ødelæggende for ligevægtsanalyse. Men de vil tolke det anderledes. De vil sige, at hvis agenterne er irrationelle er det ikke så meget markedet, der dømmes til kaos: det er den økonomiske videnskab, der umuliggøres. På samme måde som biologen må lukke og slukke, såfremt cellerne er uden identificérbar struktur og såfremt de kan udvikle sig i en hvilken som helst retning. Videnskaben kræver orden, og hvis videnskaben omhandler mennesker forudsætter orden rationelle mennesker. Af metodologiske grunde er det derfor nødvendigt at antage at markedsøkonomi tillader agenterne at være rationelle; der er intet alternativ. Dette understreges af Hahn (1984: 1f), og forklares således af Hutchison:

"Anyhow, the maximization-under-certainty postulate has proved, as a piece of simplificatory scaffolding, **very** difficult or virtually impossible, to remove, while leaving standing any model or theory for which any significant degree of generality could be claimed. There is simply no **general** assumption to replace this oversimplified one. For there is, so to speak, only one set of correct expectations, or state of adequate knowledge, for each and every situation. But there is an endless variety of incorrect and inadequate ones, which are constantly changing, and impossible to generalize about except in arbitrary terms" (Hutchison, 1977: 80).

Som påvist af Hayek hører social rationalitet og ligevægt sammen, eftersom ligevægt indbegriber social samordning af planer. Hahn's metodologisk begrundede forsvar for rationelle agenter har derfor en pendant i en metodologisk begrundelse for ligevægt. Med Howard's - lidt opgivende - ord:

"Some notion of equilibrium is used, not necessarily because it is thought to be a reasonable assumption, but because economic theorists

generally do not know how to cope with disequilibrium" (Howard, 1979: 9).

Tanken er altså denne: Videnskaben kræver en vis orden, og denne defineres mest omfattende og mest præcist af ligevægtsteorien. Ligevægtsteorier kan være mere eller mindre rimelige, afhængige af de valgte forudsætninger, men teorien som sådan er identisk med god videnskab; ikke underligt at det for Hahn (1985: 27f) er 'hard to find rival theories'. At kritisere ligevægtsteorien er ikke at kritisere en bestemt teori om markedsøkonomien, men at kritisere god metodologi. Dette må være grunden til at Hahn kan skrive at stabilitetsproblemet har vist sig at være 'in some intrinsic sense ... impossible' (cit. i Bridel, 1997: viii), uden af den grund at forkaste den generelle ligevægtsteori.

Dette harmonerer med et nyt ligevægtsbegreb, der i de senere år har vundet indpas. Ligevægt angiver at det ligningssystem, som forudsætningerne udtrykker sig i, har en løsning. I modsat fald siges det nu - er systemet matematisk 'inkonsistent', hvilket tages som udtryk for en tankefejl; existensanalysen er blot en check på at de valgte forudsætninger er logisk forenelige. Er dette ikke tilfældet tolkes det som en brist i teorien, ikke - som hos Walras - som en brist ved systemet.¹³

Man kan naturligvis definere et ord som man har lyst til, men den valgte sprogbrug har konsekvenser for hvad man kan tænke og ikke tænke. Antag at efterspørgsels- og udbudskurverne i partiel ligevægtsanalyse er parallelle, således at der ikke er nogen matematisk løsning, derfor heller ingen ligevægtspris; dette er måske usædvanligt, men kan udmærket tænkes. Med den nye sprogbrug må man imidlertid sige, at det ikke er systemet, men teorien, der har et problem.

Denne metodologiske begrundelse af teoriens grundbegreber er farlig, fordi den giver en grundlæggende usikkerhed mht. om den fundne orden - ligevægt - stammer fra metoden eller fra genstanden (markedsøkonomien).

En ordnet genstand kræver en vis orden i agenternes adfærd, altså en vis rationalitet, men hvordan kan vi vide om den antagne agentrationalitet afspejler reale træk eller blot den nødvendige metodologisk forudsætning? Hvordan kan neoklassikerne undgå beskyldningen om at de forudsætter det, de hævder at ville udlede, nemlig ligevægt? Den generelle ligevægtsteori hævder at være åben for alle metodologisk forsvarlige

forudsætninger og derfor for alle konklusioner mht. markedøkonomiens grad af harmoni, men jeg kan ikke se at den kan have plads til en institutionelt begrundet tese om, at privatagenter af princip er socialt-økonomisk irrationelle, og at markedøkonomien derfor af princip producerer tilfældige priser. Teorien bortdefinerer den østrigske og socialistiske kritik. Den er kort sagt ikke neutral, ikke ren metodologi.

12.8.4. Den østrigske kritik er ikke institutionel

Ovenfor har jeg argumenteret at social alvidenhed er uforenelig med den private økonomis særkende, men dette er ikke Hayek's opfattelse, ej heller opfattelsen i den senere østrigske tradition.

Ifølge Hayek er opsplitningen - delingen - af viden lige så universalhistorisk som arbejdsdelingen. Uanset økonomisk system er vi bundet til den nære viden; det er planøkonomiens agenter også, men fordi de ignorerer denne kendsgerning skaber de et dårligt system. Omvendt er markedøkonomi et godt system, fordi agenterne her tillades at bygge på denne viden.

En sådan kritik af alvidenhed udfolder sig på et overordnet, ikke institutionsbaseret, nivo. Hvis emnet er **privat** viden må vi referere til den private økonomis særtræk; hvis emnet er **nær** viden er det snarere filosofiske, psykologiske og historie-teoretiske betragtninger, der bliver relevante. Dette er åbenbart i Hayek's værker, hvor temaet ikke er hvad privatejeren, men hvad mennesket kan vide. Rationalitetsdiskussionen kommer i betydelig grad til at handle om menneskets begrænsede kapacitet for at erkende og overskue verden.

Denne forskel i tilgang forklarer at østrigerne - så vidt jeg har kunnet se - ikke kan skelne mellem det **urealistiske** i at agenten kender alle dagens priser, og det **umulige** i at hun med sikkerhed kender morgendagens priser, jvf. Hayek, 1949: 51.

For Hayek er spørgsmålet om plan versus marked et spørgsmål om hvorvidt en 'single mind' kan rumme al den relevante viden. Hvilken viden er relevant? Den viden som agenten har eller selv kan skaffe sig, svarer Hayek. Men dette er atomiseret, privat viden, og det giver ikke sig selv at andre økonomiske systemer har brug for den samme type viden. Fx ville en såkaldt primitiv økonomi (jvf. Kapitel 6) formentlig hurtigt bryde sammen, hvis en Hayek-inspireret økonomisk antropolog dikterede den kun at gøre brug af den viden, som de enkelte medlemmer selv kan skaffe sig, ud fra hver sin særlige interesse. Snarere end individets suve-

rænitet var det måske her på sin plads at aktivere et andet grundlæggende princip hos Hayek, nemlig sædvanens suverænitet.

Viden er ikke en neutral størrelse, en gigantisk encyclopaedi, som forskellige systemer er mere eller mindre gode til at tilegne sig; forskellige systemer må have forskellige encyclopaedier, på samme måde som danskere og kinesere har brug for forskellige ordbøger. Hayek's 'nære viden' er kort sagt dækningsnavn for en ganske bestemt type af viden; ret beset er det tautologisk at en privat økonomi må undertrykke social viden og er bedst egnet til at udnytte den private viden.

12.9. Østrigerne: Markedsproces og frihed

12.9.1. Fællestræk

Overfor neoklassikerne fastholder østrigerne en mere konsekvent subjektivisme og individualisme. Markedet har ikke andre subjekter end de enkelte mennesker; kun de kan fastsætte priserne og handle, så derfor må en upersonlig Auktionarius afvises. Og disse mennesker er individualister, der ikke lader sig standardisere til neoklassikernes rationelle agenter.

I dette underafsnit ser vi på nogle grundlæggende fællestræk i den østrigske opfattelse. I afsnit 12.9.2. behandles de 'moderate østrigere' (Hayek og Kirzner), der mener at markedsprocessen indeholder en tendens mod ligevægt, hvorefter de 'radikale østrigere' (bl.a. Lachmann) - der benægter dette - diskuteres i 12.9.3.¹⁴ Endelig giver afsnit 12.9.4. en kritisk vurdering.

Overfor neoklassikernes statiske ligevægtsbegreb, sætter østrigerne den dynamiske markedsproces (Hayek, 1949: 37 og 94). I ligevægt siger neoklassikerne at konkurrencen er fuldkommen, men eftersom alle pr. definition er tilfredse her, alle planer stemmer overens, sker der intet. Markedsprocessen med dens virkelige konkurrence, den rastløse stræben efter billigste pris eller mest profitable salg, er ophørt i en dødens hvile. Ifølge Fehl (i Kirzner, ed., 1986: 79) udtrykker ligevægt ikke sjælen i markedet, men langt snarere en 'market failure'! Kløften mellem de to paradigmer er afgrundsdyb.

En fokusering på ligevægtstilstande er kritisabel af 2 grunde.

For det første er markedsøkonomiens ligevægt der ikke på forhånd; det er blevet godtgjort af Hayek's kritik af en antagelse om alvidenhed (samstemte planer). I stabilitetsanalysen undersøger den generelle ligevægts-

teori om markedet virkeliggør den ligevægt, som er bestemt forud for markedet, nemlig i existensanalysen, men denne neoklassiske formulering af koordinationsproblemet er analytisk forkert. Hayek afviser ikke at man ud fra de exogene variabler om præferencer etc. kan definere en ligevægt, men dette er irrelevant. Ligevægten er der kun - om overhovedet - som et resultat af agenternes aktiviteter, herunder deres fastlæggelse af priserne; det er kun gennem denne proces, at planerne kan samstemmes, ligevægten opnås. Reelt er markedsprocessen det første, den eventuelle ligevægt det andet, så derfor kan ligevægtsanalysen - højst - have andenprioritet (jvf. Kirzner, 1997: 52).¹⁵

For det andet er der nogle mere politisk betonedede indvendinger. I det neoklassiske set-up vurderes markedet ud fra en urimelig standard, nemlig den paradisiske tilstand, som eksisterer under fuldkommen konkurrence, hvor alle priser er ligevægtspriser og alle optimalitetsegenskaberne gælder. Dette er politisk farligt - set med østrigernes neolibérale øjne - fordi det indbyder til statsintervention, måske endda til socialisme (jvf. 12.6): Hvis den generelle ligevægtsteori kan vise at ligevægt - fuldkommen konkurrence - forudsætter X, Y og Z, og alle er enige om at den faktiske markedsøkonomi ikke lever op til disse 3 betingelser, bliver det naturligt at bede staten rette op på disse 'markedsfejl'. Grundet urealismen i ligevægtsteoriens forudsætninger - specielt kravene til agentinformation - må den faktiske markedsøkonomi nødvendigvis fremstå som en halvskidt løsning på koordinationsproblemet. Ikke mindst Hahn's skrifter kan her give østrigerne belæg. Ligevægtsteorien bagtaler markedsøkonomien!

I Garrison's sammenfatning beskæftiger østrigerne sig ikke "with the question of whether a particular pattern of equilibrium prices passes muster on the basis of some standard that lies outside of economics proper. No evolved set of institutions will produce results that coincide with some preconceived norm" (Garrison i Kirzner, ed., 1986: 88).

12.9.2. De moderate østrigere: Markedet som koordineringsproces

For Kirzner (1973) er entreprenøren konkurrencens og dermed markedsprocessens nøgleskikkelse.

Entreprenørens fornemste egenskab er **opmærksomhed** ('alertness'), nemlig overfor de muligheder for at købe billigt og sælge dyrt, som markedet byder på; profitmuligheden beror altså på at der er to forskelli-

ge priser, hvilket er tegn på en uligevægt.¹⁶ Ved at handle i denne situation bidrager entreprenøren til at udjævne prisforskellen; i den sektion af markedet, hvor prisen er lille, vil entreprenørens efterspørgsel presse den op, mens hans extraudbud i den anden sektion vil sænke prisen dér. I kraft af entreprenøren er der derfor en tendens til ligevægt, til samordning af agentplanerne.

Denne **arbitrage** er blot et eksempel på entreprenørens aktivitet; hvis han køber billigt i dag og sælger dyrt om en uge har vi **spekulation**¹⁷, og hvis han er opmærksom på et behov eller en teknologi, som ingen anden havde tænkt på, foreligger der **innovation** (denne klassifikation har jeg fra Lachmann, 1986: 125f). Videre behøver vi ikke at tænke entreprenøren som en selvstændig rolle; det er en markedsfunktion, som alle agenter påtager sig, mere eller mindre. Fælles er at der opdages noget, som ingen andre havde været opmærksom på: Markedsprocessen er en **opdagelsesproces** (Hayek, 1978). Entreprenøren er den inkarnerede individualist, thi han lever af at være forskellig fra de andre, vide noget som de ikke véd; hans 'opmærksomhed' er en intuitiv aktivitet. Og mens Walras's entreprenør er en Sisyfos-figur, der hverken vinder eller taber eftersom profitten er nul i ligevægt (jvf. Kapitel 28), er Kirzner's entreprenør en Prometheus-skikkelse der bringer livets ild til markedet.

Det centrale i vor sammenhæng er at entreprenøren formodes stedse at skubbe markedet i retning af ligevægt, altså har en koordinerende funktion; konkurrencen tenderer mod at bringe planerne i overensstemmelse med hinanden (Hayek, 1949: 53, og Kirzner, 1973: 13). Koordination skal ikke - som i den generelle ligevægtsteori - vurderes ud fra en sammenligning af en ex ante og en ex post **tilstand**: den skal forstås som en evig, korrigerende **proces** (Kirzner, 1997: 67).

Dette rejser nogle spørgsmål.

Vi kan ikke være sikre på at entreprenørens aktivitet virker stabiliserende. Antag at et overudbud har presset skoprisen ned på 50 kr. Det er muligt at en spekulant nu køber, men hvis hun tror at prisen falder yderligere, vil hun sælge sko og dermed medvirke til en tendens til yderligere uligevægt. Hun tror at prisen vil falde yderligere, hvis hun tror at **de andre** vil sælge, men herom kan hun intet vide (det er alle østrigere enige om); og prøver hun at skønne, vil skønnet nødvendigvis være vilkårligt, irrationelt, thi vore kospekulanter er i et spilteoretisk spejlkabinet, hvor min plan afhænger af de andres plan, der afhænger af min plan. Denne situation er kendt fra valutaspekulation.

I arbitrage-exemplet ovenfor fungerede Kirzner's koordinationsmekanisme. Vi kan ikke være sikre på at en entreprenør opdager den profitmulighed, som prisforskellen giver, men opdages den er der kun én fornuftig handling. Det skyldes at de to markeder kan ses som simultane; vilkårene er frosset fast, så entreprenøren har et sikkert beslutningsgrundlag. Priserne ændres **kun** i kraft af entreprenørens handel.

I spekulations-exemplet synes hele idéen om at være 'opmærksom på uudnyttede muligheder' imidlertid at bryde sammen. Det beror på at vi nu har at gøre med fremtidige priser: Beslutningen om køb eller salg skal træffes i dag, men det meste af beslutningsgrundlaget ligger i fremtiden, og hvis vi i øvrigt skal tro østrigerne er denne radikalt usikker. Der er - i dag - intet at 'opdage', thi det, det er interessant at opdage (fremtidsprisen), er der ikke. Kirzner's entreprenør løser **ikke** neoklassikernes - og markedsøkonomiens - problem. Med sin intuitive evne til at være klogere end markedet minder hun faktisk mistænkeligt om den godartede Auktionarius, der med sit røntgenblik spotter uligevægt og korrigerer den.¹⁸

Hertil kommer et andet problem.

Hvordan kan Kirzner og Hayek overhovedet afgøre om der er en tendens til ligevægt? Hvordan kan de vide, at hvis skoprisen bevæger sig opad fra 50 kr. går vi mod ligevægt, mens vi bevæger os mod større uligevægt, hvis skoprisen er faldende? Her har den generelle ligevægts-teori ingen problemer, thi de har deres extra-markedsmæssige standard i den ligevægtspris på fx 75 kr., som deres existensanalyse har bestemt. Østrigerne afviser et sådant ex ante kriterium, men hvis ligevægtsprisen ikke er **bestemt** - dvs. forudbestemt - synes det umuligt at identificere en given pris som ligevægtig eller ej. Det hjælper ikke at sige at kriteriet på ligevægt er at planerne harmonerer, thi dette er - iflg. østrigerne selv - blot en anden måde at udtrykke ligevægten på.

Hvis en østriger bliver præsenteret for et par sko, der koster 50 kr., kan han altså ikke afgøre om dette er en ligevægtspris eller ej. Men hvis han får at vide at skoene i en anden forretning koster 100 kr., **kan** han være sikker på at der foreligger uligevægt.

Men i østrigsk tankegang er et sådan statisk tilfælde et kuriosum, som neoklassikerne netop kritiseres for at fokusere på. Markedet er fundamentalt en dynamisk proces, så det er i dette regi at de må bestemme kriteriet for ligevægt. Hvordan afgøre om dagens skopris på 75 kr. er nærmere ligevægt end de 50 kr. skoene kostede for en uge siden? Hvor er den externe standard, der kan afgøre spørgsmålet?

Den 'yngre' Hayek var ikke opmærksom på denne vanskelighed. En tendens mod ligevægt betyder at agenternes forventninger bliver mere og mere korrekte ved at de 'come more and more in agreement', og:

"In this form the assertion of the existence of a tendency toward equilibrium is clearly an empirical proposition, that is, an assertion about what happens in the real world which ought, at least in principle, to be capable of verification" (Hayek, 1949: 45).

På sine ældre dage indså Hayek imidlertid at konkurrencens karakter af at være en opdagelsesproces udelukker, at dens effektivitet mht. at samordne planerne kan testes empirisk:

"The necessary consequence of the reason why we use competition is that, **in those cases in which it is interesting**, the validity of the theory can never be tested empirically. ... If we do not know the facts we hope to discover by means of competition, we can never ascertain how effective it has been in discovering those facts that might be discovered. All we can hope to find out is that, on the whole, societies which rely for this purpose on competition have achieved their aims more successfully than others. This is a conclusion which the history of civilisation seems eminently to have confirmed" (Hayek, 1978: 274).

Det er imidlertid ikke klart, hvori denne 'bekræftelse' - 'on the whole' - består, når den ikke er af empirisk karakter.

Dette betyder at man indenfor det østrigske paradigme om markedsprocessen ikke kan formulere koordinationsproblemet; man kan ikke teste Adam Smith's gamle tese om at markedet som en usynlig hånd samstemmer agenternes aktiviteter. Hvilken ræson har paradigmet så? Hvad er meningen med markedet da?

'Frihed', svarer de radikale østrigere, som vi nu kommer til.

12.9.3. De radikale østrigere: Markedet giver frihed

Det vil ikke være forkert at sige at diskussionen om, hvorvidt der er en tendens mod ligevægt eller ej, og om hvordan koordinationsproblemet skal formuleres (om overhovedet), er **det** centrale tema i nyere østrigsk teori; temaet diskuteres indgående i de fleste af de artikler, der indgår i Kirzner, ed., 1986; Langlois, ed., 1986; og Bosch o.a., eds, 1990.

De radikale østrigere hugger den knude, som disse problemer indebærer, over ved at afvise en tendens mod ligevægt; en sådan tendens fore-

ligger ikke, men det gør ikke noget. Denne retning har Schackle som mentor, og Ludwig Lachmann var dens dominerende person (han er død nu); mange yngre 'østrigere', fx Wiseman, hylder disse idéer.

Grundidéen er simpel, fordi den er konsekvent. Subjektivismen skal tages på ordet, og det betyder at markedsagenterne hvert sekund er frie til at tænke og handle, som de vil. Som Bosch (1990) formulerer det: Verden begynder hver dag forfra, fordi den skabes af de suveræne agenter.¹⁹ Determinismen afvises konsekvent:

"No market process has a determinate outcome. It is this property, more than any other, that distinguishes market processes from those which appear in equilibrium models in which determinism is of the essence of the matter" (Lachmann, 1986: 4).

Det kan godt være at vi andre mener, at det eneste fornuftige i den og den situation er at agent A køber og ikke sælger. Men 'situationen' er - som alt andet - undergivet subjektiv tolkning, den eksisterer ikke som noget objektivt, og derfor kan det meget vel tænkes at A tolker sådanne markedsvilkår anderledes end os; dagsprisen på en given vare er offentlig viden, men før man reagerer på den ved at købe eller sælge skal den tolkes: er 75 kr. en høj eller lav pris på sko? (Ebeling, 1986: 45)²⁰.

Og vigtigere: Selvom alle agenter måtte 'læse' en given markedssituation ens, er deres adfærd ikke dermed determineret ('alle køber'), thi de har stadig deres frie valg. Men neoklassikernes rationalitetsbegreb, der tilsliger at A i den og den situation og med de og de præferencer vil handle sådan og sådan, tilstår i sidste instans ikke A et valg:

Valg betyder at "an actor faces a number of courses of action between which he has to **choose**, so that the outcome of his action cannot be known until he has made his choice. In other words, choice is the prototype of indeterminate action. The modern 'theory of choice', by contrast, which has to eschew indeterminateness at any cost, has made the word denote a situation in which, with given preferences and market prices, there literally **is nothing to choose**. By means of ingenious abstraction a word has been made to mean what it cannot mean" (Lachmann, 1986: 113).

Her finder jeg at Lachmann overspiller sine kort, for den umiddelbare indvending fra neoklassikerne vil være at de erkender og tager højde for det helt frie valg af **præferencer**. Men neoklassikerne vil sige, at hvis to

personer - tilfældigvis - har valgt de samme præferencer, så vil deres faktiske valg på markedet blive identiske (forudsat samme indkomst etc.), hvilket indebærer en påstand om at vi alle følger den samme rationalitet, de samme regler, for forvandling af præferencer til adfærd. For at Lachmann's kritik giver mening, må det være dette sidste han benægter: Også rationalitet er radikalt individuel, altså privat. Agenterne er ikke irrationelle, blot har de hver deres egen rationalitet, deres egne spilleregler.

Når agenternes handlinger på markedet er principielt uforudsigelige, giver det sig selv at vi intet kan sige om fx næste uges priser; markedets åbenhed overfor ethvert valg tillader enhver mulighed at blive realiseret. Hvis agenten passivt tilpasser sig den ydre verden, kan vi måske formulere regler for hendes adfærd; hvis hun aktivt og aldeles selvstændigt skaber den nye verden, kan vi ikke. Vi kan ikke vide om markedet har en tendens mod ligevægt eller uligevægt, - ikke fordi økonomerne er for uvidende, men fordi agenterne er for suveræne. Koordinationsproblemet kan ikke løses, rettere: det er meningsløst - en misforståelse - at stille det. "The very formulation of the economic problem is called into question", skriver Wiseman (1990: 161).

Det ultimative kriterium på markedets 'social efficiency' er ikke ligevægt, men individuel frihed. Markedet er manifestationen af individuel økonomisk frihed, og da dette er den højeste værdi er det galt at ville underkaste markedets resultater en vurdering; det er normativt forkert at vurdere markedet efter om det skaffer ligevægt eller ej, optimerer behovstilfredsstillelsen eller ej, er teknisk effektivt eller ej. Markedet legitimerer selv sine resultater. Buchanan udtrykker klart sådanne holdninger; han understreger, at hvis man stiller markedet til regnskab overfor Pareto og koordinationsproblemet, kan man risikere at finde 'market failures' og dermed fejl ved den individuelle frihed. Men om markedet er godt eller skidt skal ikke afgøres af sådanne købmandsregninger.

Opfattelsen af reklamens betydning illustrerer forskellen mellem de 3 'skoler' (jvf. Littlechild, 1986).

Neoklassikerne begriber typisk reklame som et bidrag til at løse informationsproblemet; kunderne gøres opmærksom på existensen af de forskellige varer og deres priser.

For Kirzner giver dette et alt for passivt billede af reklamerne; deres 'provocative, attention-grabbing, shrilly persuasive character' (Kirzner, 1997: 55) er ikke forklaret. Reklamen er i stedet entreprenørens aktive

indsats for at gøre kunderne opmærksomme på nye produkter, der kan tilfredsstillende behov som de ikke tidligere var opmærksomme på. Var behovene der tidligere? eller skabes de af reklamen? Selvom det i praksis er svært at skelne, er det iflg. Kirzner det første, der er tilfældet, bl.a. med det ikke helt overbevisende argument, at det må være lettere at tilfredsstillende givne, om end uerkendte, behov, end at skabe nye.

De radikale østrigere mener derimod at reklamen skaber behov. 'Reklamemanden' er en markedsagent, og agenterne tilpasser sig ikke passivt, men griber aktivt ind i verden og medvirker til at forme den. Det er irrelevant at tale om nogle behov, der måtte eksistere før markedet; spørgsmålet om, i hvilken udstrækning markedet tilfredsstiller sådanne behov, falder bort, dvs. neoklassikkernes koordinationsproblem falder bort.

En sådan opfattelse synes en rigtig konsekvens af den radikale subjektivism, men denne konsekvens dementerer subjektivismens præmis, nemlig det før-sociale menneske. Hvis forbrugernes behov altid allerede er sociale, er markedets subjekt ikke det private, men det sociale menneske.

12.9.4. Markedets ex post koordinering

Det er de radikale østrigeres store fortjeneste at have draget den yderste konsekvens af den individualistiske præmis; teoretisk er dette en dyd.

I næste kapitel vil vi se, at den institutionelt baserede teori om markedet langt hen ad vejen giver de samme resultater, blot i en anden terminologi ('social irrationalitet' i stedet for 'privat rationalitet' og 'social tilfældighed' i stedet for 'markedets åbenhed overfor ethvert resultat'). At være radikal er som bekendt at gå til roden; dette er måske en tvivlsom dyd i politisk sammenhæng, men teoretisk er det ensbetydende med god videnskab. Den radikale markedsaccept og den radikale markedskritik er enige om at denne rod er det absolut frie individ hhv. det principielt asociale menneske. Der er også uenighed, og denne kan ikke reduceres til et rent normativt spørgsmål; den ligger dybere, nemlig i uenighed om, hvorvidt mennesket er født frit/asocialt eller om disse egenskaber er karaktertræk, som en ganske bestemt institution - privatejendommen - påtrykker menneskene.

Lad os imidlertid undersøge koordinationsproblemet lidt nærmere.

Moderate og radikale østrigere afviser neoklassikkernes idé om målrettet søgen (fx Kirzner, 1997: 37), men de er enige om at agenterne lærer.

Imidlertid er de uenige om, hvad denne lærdom kan bruges til.

Kirzner mener at erfaringerne om hvad der giver succes (profit) og hvad der giver fiasko (tab) kan bruges fremadrettet; opmærksomheden skærpes om lovende projekter, og advarselssignalerne blinker når en dødssejler viser sig i farvandet. Og hertil kommer at det er de entreprenører, der har den mest veludviklede 'alertness', der får succes og som derfor overlever i branchen; de med dårlig dømmekraft filtreres fra. Alt i alt må bestanden af entreprenører hvert år blive bedre til at spotte og reparere uligevægte.

For de radikale østrigere kan de indhøstede erfaringer kun bruges, når agenterne skal til at skrive erindringer. Hver morgen fødes en aldeles ny markedsverden, hvor al vor viden om gårdsdagens verden er værdiløs; hvad der sker på markedet på den nye dag er radikalt usikkert, fordi ingen véd, og ingen kan vide, hvad de andre vælger:

"But while we can say that disappointed expectations will lead to a revision of plans, we never can tell what new expectations the acting individual will substitute for those which were frustrated by the course of events" (Lachmann, 1969: 307).

Vi prøver og fejler - trial and error - men vi kan intet nyttigt lære af fejlene.

Derfor afviser de radikale østrigere enhver snak om koordinering, vel at mærke forstået som ex ante koordinering. Når neoklassikerne og de moderate østrigere taler om ligevægt og tendens mod ligevægt, når de argumenterer for at markedet koordinerer, mener de at agenten - mere eller mindre fuldkomment - kan anticipere den sociale fremtid og planlægge derefter. Agent A afpasser sin plan efter morgendagens muligheder, og da disse muligheder er resultatet af de andre agents planer i dag, betyder det at agenterne indirekte - i en vis udstrækning - samordner deres planer: **De koordinerer ex ante**. Det gælder også Kirzner's entreprenør, eftersom denne ikke kaster med terninger, når en beslutning træffes.

Det er **denne** type koordinering, de radikale østrigere afviser. De lugter med rette socialisme. Ex ante koordinering af agenternes planer er identisk med social planlægning, men markedsøkonomi er ikke socialisme, og derfor er enhver antydning af at markedsøkonomien skulle indeholde blot en skygge heraf analytisk fejlagtig og politisk suspekt.

Alle er imidlertid enige om, at markedet indebærer en faktisk, ex post koordinering. Markedet betjener kun de betalingsdygtige behov; de

behov der ikke bakkes op af penge, af en passende indkomst, udskilles. Og om forbrugeren har en sådan indkomst afhænger af, om han kan sælge sit produkt eller sin produktionsfaktor til en passende pris, altså af om produktet er betalingsværdigt. **Markedet udskiller de behov og de produkter, der ud fra markedets standard er overflødige; forbrugere og producenter udstødes.** Om de omkommer eller finder subsistensmidler udenfor markedskøkonomien er en anden sag.

Denne egenskab ved markedet har været kendt alle dage. Vi taler ikke om nogle beklagelige sideomkostninger: Vi taler om selve den store idé i markedet, nemlig at det fremmer det almene vel og den sociale effektivitet ved at udskille de agenter, der ikke kan medvirke med goder, som kan finde nåde for markedets øjne. 'Market failures' og 'Market successes' hører sammen som nat og dag. Dette er **markedets** måde at koordinere på, og det er kun denne, og netop denne, de radikale østrigere må hylde, eftersom de kun kender én værdi, nemlig markedet qua udtryk for menneskelig frihed.

Det giver sig selv at markedet er harmonisk og 'ligevægtigt', når alt det markeds-uegnede er blevet udskilt. Der er intet overudbud, når de overflødige produkter - og måske producenter - er rådnet op; og der er ingen overefterspørgsel, når de betalings-udygtige behov er blevet siet fra. Det er denne **barske** version af koordinationsproblemets løsning, som jeg tidligere (afsnit 12.5.2) har kaldt den 'horisontale koordination', fordi vi kun ser på den sociale samordning på markedet, og ser bort fra relationen til de behov der er defineret forud for markedet.

De radikale østrigere har ingen problemer med at se markedets dom i øjnene; selv om dommen kan være hård, er den god, fordi den afsiges af den økonomiske frihed.

Den generelle ligevægtsteori, derimod, søger at undgå denne negative koordination. Det sker - som vi har set - ved i stabilitetsanalysen at abstrahere fra markedet (Auktionarius) eller ved at tillægge agenterne mulighed for social planlægning.

Hvis producenten på trods af hjælp fra en Auktionarius, der sikrer at der først produceres når behovet er sikret, eller fra den sociale viden, der er blevet hende tildelt, ikke formår at producere rigtigt, er alt håb endnu ikke ude: Den fallerede producent kan nu søge efter den information, der muliggør et klogere branchevalg i næste omgang. Her er der imidlertid to problemer. For det første er det ikke klart, hvordan hun skal vide i hvilken retning hun skal søge (og man kan ikke bare 'søge' ud i det blå). Og

for det andet er det problematisk om en overtallig skomager, der har fundet ud af at der er mangel på urmagere, kan udnytte denne viden; skomagerens særlige kombination af arbejdskraft og produktionsredskaber har vist sig værdiløs, men hvordan kan de ombyttes til urmagerbranchens produktionsfaktorer? Hvem finansierer transaktionsomkostningerne? Vi kunne også helt have set bort fra produktion og antaget, at ejerens oprindelige forsyning er en bestemt færdigvare, som viser sig usælgelig; den kan pr. definition ikke ombyttes til en mere sælgelig vare. Når man læser neoklassikerne eller østrigerne - eller mange politikere - får man det indtryk, at markedsøkonomiens problemer lader sig reducere til informationsproblemer; men viden er ingenting værd, hvis den ikke kan udnyttes, og hertil kræves der faktisk penge eller andre håndfaste værdier.

Modeller skal hænge sammen. De skal være realistiske - mulige - indenfor deres abstrakte sammenhænge. De må ikke støtte sig på ad hoc antagelser om at skomageren nok har lidt opsparring eller har tid og penge til at omskole sig. Enhver model har forudsætninger, og den generelle ligevægtsteori forudsætter bl.a. at agenterne har en oprindelig forsyning. Meget vel, men forsyningen kan ikke bruges to gange. Og markedslovene inkluderer ikke en fortrydelsesparagraf. Når de exogene variabler har defineret forsøgsopstillingen, må forsøget gå sin gang; det er snyd at linde på glasklokken og lukke nye antagelser ind, efterhånden som der bliver brug for dem for at vise det, som man gerne vil have at forsøget skal vise.

At markedet koordinerer er hævet over enhver tvivl. Spørgsmålet er om det gør det ud fra sin egen standard, som er pengene, eller ud fra behøvenes standard. Og svaret er at det første er tilfældet. De radikale østrigere har ret, og neoklassikerne tager fejl.

I sin lærebog beder Samuelson (1964: 37) os undre os over at byen New York faktisk får sine grøntsager, køleskabe etc., til trods for at dette forsyningsproblem løses uden anvendelsen af en overordnet plan. Udgangspunktet er at Smith's usynlige hånd virker og virker til gavn for menneskene. Økonomernes spørgsmål er ikke **om** den virker, men **hvordan** og **hvorfor** den virker. Har Samuelson spurgt dem, der ikke har råd til at købe grøntsager? dem hvis arbejdskraft er overflødig? At markedsøkonomien i New York ikke er brudt sammen i kaos beviser intet om behovstilfredsstillelsen. Overhovedet kan den økonomiske grundteori ikke bruge empirien til andet end illustrative eksempler.²¹ Den danske

empiri kan ingenting fortælle om det nævnte spørgsmål, thi den er en fifty-fifty blanding af stat og marked. Man kan mene at existensen af 1/2 til 1 mio udstødte tyder på at den danske markedsøkonomi er ude af stand til at brødføde en meget stor del af befolkningen, altså at markedet i meget ringe grad kan koordinere produktion og behov. Men de udstødte **beviser** ikke dette; det kunne fx tænkes - af østrigerne - at de er udstødte, fordi statsindblandingen har forkrøblet markedsmekanismerne.

12.10. Tredje konklusion: Planlagt og uplanlagt koordination

Kritikken af neoklassikerne leder østrigerne til at afvise muligheden for ex ante koordinering, udført af socialt rationelle agenter. I stedet argumenteres for ex post koordinering, forstået som koordination der fremstår som resultat af markedsprocessen.

De moderate østrigere synes imidlertid ikke tilstrækkelig konsekvente. De opererer stadig med en vis agent-forudseenhed (ex ante koordinering). Og de holder stadig fast ved et neoklassisk ligevægtsbegreb, selv om dette synes udefineret: hvad er kriteriet for ligevægt, hvis der ikke er en standard **før** markedsprocessen?

De radikale østrigere afviser mere konsekvent ex ante koordinering. Sagen er simpel: Planøkonomi koordinerer ex ante, markedsøkonomi ex post, og det er fejlagtigt i en model over en ren markedsøkonomi at tilskrive agenterne social forudseenhed eller andre former for social rationalitet. Der er ingen tendens mod ligevægt, og agenternes principielle frihed gør fremtiden og dens priser principielt ubestemte.

Men om markedet udviser 'harmoniske' resultater eller ej er underordnet: markedet er godt fordi det er udtryk for frihed. Dermed er markedet eneste standard. Denne standard inkluderer de betalingsdygtige behov og de betalingsværdige produkter, og den ekskluderer de behov, der ikke bakkes op af penge, og de produkter, som pengene ikke vil købe. Markedet giver frihed, men friheden har sin pris; nemlig så og så mange kroner og ører. Dette er markedets ex post koordinering.

Dermed synes der imidlertid at åbne sig en kløft mellem menneske og marked, mellem liberal økonomiteoris præmis og genstand. I sin yderste konsekvens synes individualisme og subjektivisme at slå om i sin modsætning. Thi det menneske, hvis før-sociale behov skulle virkeliggøres på markedet, får i stedet sine behov **bestemt** på markedet; markedet socialiserer behovene og vel at mærke ved **ikke** at tage hensyn til de 'naturlige'

behov; reklamens manipulation af behovene er blot et eksempel herpå.

Hvis markedet koordinerer på trods af menneskene, synes de subjektivt bestemte behov at miste betydning. Det suveræne, uafhængige individ synes at forsvinde i sit eget resultat. Dette skal undersøges i næste afsnit.

12.11. Mennesket som eksistensbetingelse for markedet

I sin mest radikale version udmunder subjektivismen i den rene voluntarisme. Dette afspejler et centralt element i den private produktionsmåde, nemlig at privatejerne er frie i formel forstand: de har retten - den formelle magt - til at gøre hvad de vil, før markedet og på markedet.

Imidlertid er der en grænse for denne frihed; overfor den sociale tilfældighed står den sociale nødvendighed. Dette vil blive argumenteret i resten af dette kapitel.

Denne afhandling handler ikke om mennesket, men om privatejeren; ikke om menneskets overlevelse, men om markedets. Og som vi har set overlever markedet gennem ex post koordination, altså ved at udskille de markeds-uegnede mennesker.

For så vidt er menneskenes subsistensbetingelser irrelevante for analysen. Men her må vi stoppe en halv, for hvad er et marked uden mennesker? Ved besvarelsen af dette spørgsmål deler meningene sig.

Ægte kollektivist (jvf. Kapitel 11) vil mene at det **er** noget. Samfundet det økonomiske system - har en selvstændig eksistens i forhold til menneskene. Logisk indebærer dette, at markedsøkonomien kan reproduceres, mens menneskene dør. Denne konsekvens - et menneskeløst samfund - er imidlertid absurd, og det er fordi den er absurd at kollektivismen er uholdbar.

Markedet konstitueres af sociale relationer, dvs. relationer mellem mennesker; derfor **forudsætter** markedet mennesker. Kravet om overlevelsen er et krav, der stilles til **ethvert** økonomisk system, der består af mennesker (og det gør de alle altså); der er tale om et universalhistorisk krav, der **også** stilles til markedsøkonomien.

Hvor mange skal overleve? Hvis vor markedsøkonomi består af 2 mio privatejere (ikke-privatejere er pr. definition ikke medlemmer af systemet), hvor mange skal da overleve for at systemet kan siges at eksistere? 500, 50.000 eller alle 2 mio?

Her må vi skelne mellem det praktiske og teoretiske svar.

I praksis kan det tænkes at markedssystemet med dets privatejendom,

penge og kapital overlever som dominerende system, selv om en betydelig del af befolkningen omkommer. Dette vil afhænge af mange konkrete faktorer, fx synes Ruslands markedsøkonomi i skrivende stund ude af stand til at brødføde en betydelig del af befolkningen, bl.a. er middelelivet faldet drastisk, men grundet fraværet af et alternativ er der ikke umiddelbar udsigt til at dette systems dage er talte, om end markedsøkonomiens omfang reduceres efterhånden som folk i nødværge ty'r til selvforsyning.

Men det teoretisk korrekte må være en model, hvor koordinationsproblemet kun gælder for løst, hvis det er 100% løst, dvs. hvis **alles** eksistensbehov sikres. Hvis 10% omkommer, eksisterer det pågældende økonomiske system ikke længere, men er blevet erstattet af et andet og mindre; kun for en ægte kollektivist betyder et par mennesker fra eller til ikke det store for systemet.

Tilhængere af **individualismen** synes umiddelbart at måtte acceptere dette: Samfundet er opbygget med de enkelte mennesker som arkitekterne, og det er mysticisme at tænke det økonomiske system som andet og mere end hvad der allerede ligger i de enkelte mennesker. Neoklassikere og østrigere må kort sagt være enige i at menneskenes overlevelse, altså tilfredsstillelsen af subsistensbehovene, er af fundamental betydning. Ligevægtsteorien erkender, at markedet ikke - eller kun tilfældigvis - løser dette problem, thi nogle faktorpriser kan i ligevægt være så lave, at den personlige indkomst ikke rækker til overlevelse. Problemet kan enten løses i velfærdsteorien, med Pareto's åbning for politisk korrektion af indkomstfordelingen, eller i selve ligevægtsteorien, hvor subsistenskravet indføres som exogen variabel i eksistensanalysen (afsnit 12.5.6). Løsningen af koordinationsproblemet skal indbefatte menneskets reproduktion.

I nævnte afsnit blev det imidlertid også understreget, at individualismen faktisk har et problem med at hævde subsistenskravet, netop fordi objektive behov udgør en grænse for menneskets frihed, altså for den rene subjektivismen.

Markedet forudsætter mennesker, men det sætter ikke selv denne forudsætning (som det hedder på Hegeliansk); markedet er altså ikke selvberørende, men har brug for en omfordelingspolitik. Det siges gerne - og med rette - at den sovjetiske planøkonomi kun kunne overleve i kraft af alt det, der foregik udenfor planen, såsom private lodder eller uformelle leveringsaftaler mellem firmaerne; præcis det tilsvarende gælder mar-

kedsøkonomien.

Det er ikke blot sådan at markedet ikke automatisk og ikke med nødvendighed reproducerer sine agenter: Det kan kun reproducere sig selv og virkeliggøre harmoniske markedsrelationer ved stedse at udskille ineffektive producenter og ikke-betalingsdygtige behov. Indifferensen mellem markedets og menneskets existensbetingelser må altså begribes som en modsætning. Dette beskrev Marx på kapitalnivo (teorien om den industrielle reservehær, samt tendensen til at udskille ineffektive kapitalister, altså monopoliseringstendensen), men sammenhængen er også gyldig på markedsøkonomiens mere almene nivo.

Markedet forudsætter mennesker, men at sige at noget er existensbetingelse er ikke det samme som at sige at betingelsen er opfyldt, altså har positiv existens. Og som vi har set underminerer markedet stedse denne existensbetingelse. Markedet indfrier **ikke** dette krav til sig selv. Derfor vakler det rene marked mellem existens og ikke-existens.

12.12. De objektive behov

12.12.1. Teorihistorisk: Arbejdsværdilæren og de objektive behov

Subsistensbehov er objektive behov, dvs. behov som alle har; de er altså ikke genstand for et frit valg. Dermed har vi overskredet subjektivismen. Hvis individet suverænt bestemmer sine behov, har disse ikke en nødvendig fællesnævner, og specielt kan subjektivismen ikke udelukke at den enkelte fravælger subsistensbehovene (fx for at ofre sig for andre). Formelt vælger individet frit, men da markedet forudsætter individer, må vi - da vor genstand er markedet - forudsætte at individet ikke fravælger sig selv.

Med introduktionen af objektive behov åbner vi døren til en helt anden teorihistorisk tradition, kendetegnet ved navne som Petty, Ricardo, Marx og Sraffa. I det følgende gives et ultrakort overblik.

For William Petty (1623-87) er det fælles værdimål 'en voksen mands gennemsnitlige dagsration', så værdien af fx en hytte er antallet af dagsrationer, som dens fremstiller bruger, mens han bygger den (Petty, 1963: 181f; i Lundkvist, 1981: 156ff, omtaler jeg Petty og hans teori lidt nærmere).

Hos Ricardo og Marx skifter det grundliggende værdimål fra objektive behov til objektivt arbejde, men subsistensbehovene har alligevel en central placering i deres teorier, eftersom lønnen bestemmes herudfra.²²

Nationalproduktet minus denne subsistensløn definerer økonomiens **overskud**, og den centrale opgave for den økonomiske videnskab er at bestemme lovene for fordelingen af dette overskud mellem profit og jordrente (og måske 'overskudsløn'). Denne tradition kaldes derfor også 'overskudsparadigmet' - i modsætning til 'udvekslingsparadigmet' - men kunne lige så vel hedde 'subsistensparadigmet', eftersom overskuddet er defineret ud fra subsistensbehovene.

Der er en betydelig teoretisk spænding - for ikke at sige modsætning - mellem den egentlige arbejdsværdilære og så forpligtetheden overfor subsistens/overskuds-tænkningen, mellem værdi som objektivt arbejde og som objektive behov. Spændingen fremtræder i modsætningen i Marx's værdibegreb (i Lundkvist, 1981: 221ff, giver jeg udførligt belæg herfor).

Grundlæggende angiver værdien den arbejdsmængde, der er teknologisk nødvendig for fremstilling af godet, og denne værdi er simpelthen defineret gennem **abstraktionen** fra brugsværdien, altså gennem indifferencen overfor behovene. Senere kræves det at dette 'socialt nødvendige arbejde' også skal være nødvendigt i den forstand at det skal tilfredsstille et behov; kan arbejdsproduktet ikke det, er arbejdet uden værdi. Med dette andet værdibegreb - og først med det - bliver det muligt at knytte 'arbejdsværdilæren' sammen med koordinationsproblemet. Det sker i Marx's brev til Kugelman, hvor han taler om 'diese **Notwendigkeit** der **Verteilung** der gesellschaftlichen Arbeit in bestimmten Proportionen' (Marx/Engels, 1970: 185) mellem de forskellige brancher, således at de forskellige behov kan tilfredsstilles. Denne nødvendige enhed af produktion og behov siges at udgøre kernen i værdibegrebet; som sådan udtrykker 'værdien' det universalhistoriske koordinationskrav. Det er ikke ganske klart fra brevet - eller fra passagerne i *Das Kapital* og *Theorien über den Mehrwert*, hvor det samme begreb anvendes - hvilket kriterium for nødvendighed, Marx anvender; men da han taler om at nationen 'vil gå til grunde', hvis fordelingen ikke effektueres, er det nærliggende at antage at der er tale om et krav om at subsistensbehovene skal tilfredsstilles. Under alle omstændigheder vil betegnelserne 'proportional produktion' og 'proportional distribution' i det følgende referere til subsistensbehovene.

Jeg har tidligere i dette kapitel kritiseret at Marx i *Das Kapital* udtrykkeligt sætter dette koordinationsproblem i parentes. Men han formulerer altså kravet. Imidlertid skal det fremhæves, at arbejdsværdilæren på

uberettiget vis smitter af på den alternative værditeori. Marx taler alene om nødvendigheden af at fordele **arbejdet**, men et økonomisk system råder over både menneskelige og ikke-menneskelige ressourcer, og de må **alle** fordeles proportionalt; hvad hjælper det at køleskabsbranchen har fået det rette antal arbejdstimer, hvis den mangler den rette mængde materialer? Selvom det måtte kunne argumenteres at arbejdet er den sociale rigdoms essens, vil Marx være den første til at bekræfte at den fysiske rigdom ikke kan reduceres til arbejde (fx i kritikken af Gotha-programmet, jvf. Marx/Engels, 1952 (II): 11).

I Sraffa's teori (1960) får arbejdsværdilæren ikke lov til at forstyrre den objektive behovsteori. Skellet mellem subsistens og overskud er fundamentalt. I den simpleste model kan systemet netop reproducere sig selv, idet de producerede goder enten er subsistensmidler (hvede) eller midlerne til disses fremstilling (jern); der er intet overskud, ingen 'luxusgoder', at fordele. Det kommer i den næste model, hvor Sraffa siger at lønnen analytisk burde opdeles i et subsistens- og et luxuselement; det afstår han imidlertid fra, alene begrundet i at han ikke vil pille ved det traditionelle lønbegreb.

Den første af de nævnte modeller udtrykker i ren form det universalhistoriske koordinationskrav, idet kriteriet for prisbestemmelserne er systemets reproduktion, dvs. agenternes fysiologiske reproduktion. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt at Sraffa ikke beskæftiger sig med, hvordan disse nødvendige priser virkeliggøres; der er ingen parallel til den neoklassiske stabilitetsanalyse; hverken markedet eller konkurrencen omtales. Hvor Marx trods alt - i femte omgang - beskæftiger sig med konkurrencens virkeliggørelse af de nødvendige sammenhænge, er Sraffa ganske tavs. Der er tale om ren 'existensanalyse'.

Overhovedet er det ikke småting, der **ikke** er med i Sraffa's bog. Han antager ens løn- hhv. profitrater og antager dermed implicit konkurrence på hhv. arbejdsmarkedet og 'kapital'markedet, altså markedsøkonomi og kapitalisme. Eller gør han? Der er ingen virkelige penge i Sraffa's modeller, og derfor kan man udmærket forestille sig at de nævnte rater er standarder fastlagt af en planlæggende myndighed, på samme måde som bytteforholdene kan tænkes som rene prioriteringer (numeraire-priser); dette harmonerer med at der ikke er et (faktor)marked, der bestemmer lønnen og fordelingen mellem løn og profit (denne fordeling kan fastsættes politisk, så hvorfor ikke af en planmyndighed?). Alle de institutioner og motivationer, der kendetegner markedsøkonomi og kapitalisme er

fraværende eller ikke-essentielle. Sraffa's model ligner kort sagt et universalhistorisk grundvilkår. På den baggrund er dens kritiske potentialer overfor neoklassisk økonomiteori forbløffende, men samtidig bliver det klart at vi ikke står med en teori om marked, penge og kapital.

12.12.2. De objektive behovs rolle: En præcisering

Mens neoklassikerne har mødt den østrigske kritik med en mur af tavshed, som jeg ikke kender noget fortilfælde til i teorihistorien²³ (selv Marx blev søgt imødegået), er neoricardianernes kritik blevet grundigt diskuteret.

Det er her interessant at se hvordan betydningen af en teori, hvis logiske konsistens ingen betvivler, kan vurderes så forskelligt.

Neoklassikerne betragter Sraffa som et særtilfælde, og ud fra den generelle ligevægtsteori er det ikke svært at se at hans modeller opererer med en lang række meget specielle forudsætninger. Hvis man imidlertid som neoricardianerne ikke accepterer nævnte ligevægtsteori, ser verden ganske anderledes ud. Sraffa's system er nu det økonomiske systems kerne, som marginalismen måske, måske ikke, kan tilføje et par ornamenteringer.

For neoklassikerne er en teori baseret på et skel mellem subsistens og overskud ikke blot meget speciel, men også ret uinteressant. Subsistensbehovene kunne måske have økonomisk interesse for 150 år siden, men i dag er de gammeldags. I dag er valget ikke pseudovalget mellem liv og død, men det reelle valg mellem video og elbølgeovn. Teorien kan tillade sig stort set at ignorere de nødvendige, objektive behov og koncentrere sig om de valgfri, subjektive behov. Den marginalistiske tankegang kommer først til sin ret i en verden, hvor de nødvendige behov er blevet uvæsentlige og de marginale behov centrale. I den neoklassiske og østrigske verden modsvares den formelle af den reelle frihed.

Lever vi i en sådan verden? Hvis vi anskuer sagen globalt synes det typiske 'valg' i den tredje verden snarere at være valget mellem liv og død, og ser vi på de indre forhold i et par af de reneste markedsøkonomer, der findes, nemlig USA og England, må vi konstatere at en stadig større del af befolkningen falder under fattigdomsgrænsen. Sådanne observationer kan sætte et spørgsmålstejn ved den optimistiske tro på at markedet kan koordinere mere end sig selv, men de har ingen beviskraft. Empiriske økonomiske systemer er altid en blanding af marked, stat, selvforsyning og måske mere; derfor kan intet udsagn om markedsøko-

nomien falsificeres, endsige verificeres, af empirien. Falsifikation kræver at den relevante empiri er der, men det er den ikke umiddelbart; den skal først abstraheres frem, og metoderne hertil kræver teori.

Spørgsmålet er derfor ikke om existensbehovene har betydning i den empiriske verden, men om de har det i den teoretiske verden, som beboes af markedsmodellen.

Da objektive behov altså er en kontroversiel kategori, vil jeg prøve at være så omhyggelig som overhovedet mulig i argumentation for deres økonomiteoretiske relevans.

1) Subsistensbehovene er en præcist defineret kategori: Det er de behov, hvis ikke-tilfredsstillelse medfører at mennesket dør; dette fysiologiske kriterium er éntydigt (hvis vi ser bort fra diskussionen om hjernedød versus hjertedød).²⁴ Hvis mennesket omvendt lever videre efter at et behov ikke er blevet tilfredsstillet, er det dermed vist at det er et marginalt behov, som de forskellige mennesker kan vælge og vrage imellem. Således bestemt er skellet mellem objektive og subjektive behov éntydigt og selv objektivt.

Disse objektive behov deler sig i de **personlige** subsistensbehov, der omfatter så og så mange kalorier mad pr. dag, så og så meget væske samt beskyttelse mod kulde (tøj og bolig), og de **almene** subsistensbehov, der omfatter sådanne ting som rent vand og ren luft. Sidstnævnte - økologiske - existensbetingelser er kun økonomisk relevante, såfremt det økonomiske system skal sikre dem (måske fordi markedet først har truet dem). Overhovedet gælder at ikke-tilfredsstillelse af subsistensbehovene kun er økonomisk relevant, såfremt den beror på sociale koordinationsfejl; det er selvfølgelig irrelevant at mennesker dør af alderdom, eller grundet en naturkatastrofe der måske har forpestet luften, eller fordi de naturlige forudsætninger for det økonomiske system simpelthen er utilstrækkelige til at brødføde befolkningen, ligegyldigt hvor ideelt dette system er indrettet.

De personlige subsistensbehov (fx den nødvendige kaloriemængde) kan variere lidt fra menneske til menneske, ligesom behovet for at bliver beskyttet mod kulde varierer mellem kolde og varme lande. Dette gør imidlertid ikke behovene mindre veldefinerede.

Der er forskel på et behov og de konkrete midler til dets tilfredsstillelse. I stenalderen var en økse formentlig livsnødvendig, i vore dages teknologiske samfund kræver anskaffelsen af livsmidlerne mange mellem-

led, måske telefon eller bil (lakmusprøve: berøv mennesket godet og se om det dør). Mennesket kan substituere - vælge - mellem disse midler, fx mellem ris og kartofler, så den konkrete måde hvorpå subsistensbehovene tilfredsstilles er variabel og subjektiv.

Dette er imidlertid uden betydning, thi koordinations**problemet** drejer sig om at subsistensbehovene skal tilfredsstilles, ikke om de konkrete midler til dets opfyldelse. Sidstnævnte er kun relevant for **løsningen** af problemet.

2) Forskellige steder i denne afhandling forfægtes den **praktiske materialisme**, iflg. hvilken den praktiske interesse i overlevnen er det første (jvf. Kapitel 11.2). Denne tese adskiller sig fra **idealismen**, der mener at idéen er det første, og den **anskuende materialisme**, der begriber bevidstheden som en passiv afspejling af den objektive realitet (snarere end et redskab for intervention i denne virkelighed).

Argumentationen for at subsistensbehovene skal have en privilegeret position i formuleringen af koordinationsproblemet forudsætter imidlertid **ikke** en accept af den praktiske materialisme (der må begrundes på et filosofisk/antropologisk nivo). Den praktiske materialisme handler om menneskets motivation og bevidsthed; den hævder at kartoflerne er vigtigere end rejemaden i menneskets stræben. I dette kapitel hævdes imidlertid blot at markedsökonomien for at eksistere må være i stand til at sikre at menneskenes subsistensbehov tilfredsstilles; disse behov **er** der, som en objektiv kendsgerning, hvad enten mennesket kerer sig om dem eller ej. Hvad mennesket stræber efter og hvad mennesket tænker vedrører ikke koordinationskravet, men økonomiens forsøg på at indfri dette.

3) Det hævdes **ikke** at menneskets overlevnen er **eneste** forudsætning for markedsökonomi, ikke engang at det er den væsentligste forudsætning. Vi har allerede set at privatejendom udgør den specifikke sociale eksistensbetingelse for markedsökonomi, og senere vil vi se - ikke overraskende - at det almene marked heller ikke kan undvære penge.

Det hævdes **kun** at tilfredsstillelsen af de fysiologiske eksistensbehov er **én** af de tværbjælker, der skal forhindre det markedsökonomiske hus i at styrte sammen.

4) Det er klart at man kan give det foreslåede koordinationskriterium et **normativt indhold**, altså kritisere markedsökonomien i den udstrækning den ikke kan reproducere menneskene; denne norm kan kaldes humanistisk.

Her drejer det sig imidlertid om, hvorvidt markedsökonomien - god

eller dårlig - er der eller ej.

5) Ret beset er det en tautologi, at menneskets overlevelse kræver at subsistensbehovene tilfredsstilles. Ingen kan derfor benægte dette. Men at noget er rigtigt er én ting, om det er relevant og dermed en gyldig kendsgerning for den økonomiske teori en anden ting.

Hvis kriteriet for en gyldig kendsgerning er, at den kan bidrage til en præcist determineret pristeori, falder en teori baseret på de objektive behov igennem (ligesom den østrigske teori om markedsprocessen). Da pointen er at markedsøkonomien kun tager højde for de betalingsdygtige behov, og forholder sig ligegyldigt til de objektive behov, giver det sig selv, at disse ikke kan bruges til at fortælle os, hvorfor skjorter koster 5 gange så meget som sokker. De objektive behov udgør en bottomline under hele prissystemet, så deres pristeoretisk relevans er af rent negativ karakter; relevansen af disse behov viser sig kun objektivt, når de ikke tilfredsstilles og systemet derfor bryder sammen.

Den begrundelse, jeg har anført for at disse behov **har** relevans (højeste relevans), hænger på rigtigheden af én præmis, nemlig at markedsystemets eksistens er betinget af menneskenes eksistens. Og så vidt jeg kan se, kan dette kun benægtes ud fra en kollektivistisk tankegang.

12.13. Fjerde konklusion

Markedet kan kun eksistere - koordinere sig selv - ved stedse at udskille mennesker og deres behov, men qua et socialt forhold er markedet intet uden mennesker; markedet udelukker mennesker, men samtidig forudsætter det dem.

Det eneste vi umiddelbart kan sige om de mennesker, som markedet har som eksistensbetingelse, er at de må være der, altså eksistere; og menneskenes eksistensbetingelse er tilfredsstillelsen af subsistensbehovene. Disse behov er objektive, fordi de ikke afhænger af den enkeltes subjektive (vilkårlige) præferencer; de udgør den invariante fællesnævner mellem de behov som forskellige personer, der lever under samme objektive vilkår (fx et koldt klima), har.

Ethvert økonomisk system må have koordineringsmekanismer, der sikrer at disse behov tilfredsstilles; dette er altså et universalhistorisk koordinationskrav, som **også** stilles til markedsøkonomien. Kravet kan gradbøjes kvantitativt, således at systemet kan siges at være reproduceret 100%, hvis alle overlever, 50% hvis kun halvdelen overlever osv, men sagen fremstår renest hvis vi tænker det som et enten/eller: Enten repro-

duceres alle medlemmerne og dermed systemet, eller også sker dette ikke (i hvilket tilfælde systemet er gået under og erstattet af et andet og mindre).

I et rigt samfund, hvor alle er sikret mod at dø af sult, opleves tilfredsstillelsen af subsistensbehovene naturligvis ikke som et problem; agenterne fokuserer snarere på valget mellem 'luxusgoder' (marginale goder). En empirisk metodologi indenfor økonomisk teori vil i dette tilfælde være tilbøjelig til at betragte disse behov som gammeldags og mindre relevante: alt det spændende sker i stedet på marginen. Derved glemmer agenter og økonomer to ting. For det første at empirien ikke beviser (eller modbeviser) at markedet kan brødføde menneskene i et rigt samfund: måske holdes de fleste i live grundet statsintervention. For det andet at existensbetingelser ikke bliver mindre vigtige fordi de er ubevidste: vi tænker ikke på at vi ville dø i løbet af få minutter, hvis vi ikke trak vejret.

I næste kapitel skal vi nærmere undersøge markedets forhold til det nævnte universalhistoriske krav.

NOTER

1. Wicksteed drager endog heraf den radikale slutning, at bytteværdien (prisen) **alene** bestemmes af efterspørgslen, herunder altså egenefterspørgslen, og erklærer om udbudskurven 'boldly and baldly: There is no such thing' (Wicksteed, 1910: 785; i øvrigt behandles emnet ss. 229ff, 493ff-526 og 784ff).

Tankegangen er denne: Antag at vi har et marked for fx brød; de potentielle sælgere kommer med en given mængde brød, men de vil ikke sælge til en hvilken som helst pris; hvis prisen falder under fx 10 kr. pr brød vil de 'reservere' noget af brødet til sig selv (10 kr. er deres 'reserve price'), dvs. de vil egenefterspørge det. Ved at addere denne egenefterspørgsel til den 'almindelige' efterspørgsel fås en total efterspørgselskurve, der sammen med den givne mængde brød bestemmer prisen.

Skønt Wicksteed var erklæret elev af Jevons er han her typisk østrigsk i forsøget på at nedprioritere udbudet, dermed omkostningerne. Hans analyse er formelt korrekt, men har givne forsyninger, dermed fast 'udbud', som forudsætning, hvilket gør det tautologisk at udbudet ikke betyder noget. Han forudsætter hvad han skulle bevise.

2. På sin vis tages der imidlertid ikke i **denne** økonomiske analyse stilling til, om den liberale drøm har et realistisk indhold eller ej; det siges kun at drømmens eventuelle korrekthed er et fremmedlegeme i analysen af den **forudsatte** markedsøkonomi (og den er forudsat, når den uden begrundelse er valgt som genstand). Hvordan markedsøkonomien 'sættes' af kræfter udenfor den selv, altså konstitueres ud af et **andet** økonomisk system, er et **andet** tema, og her kan man naturligvis opstille og undersøge Robinson-hypotesen:

Det kan tænkes (historisk) at 'den første' markedsøkonomi er etableret af en række

Cruso'er. Og det kan tænkes (logisk-systematisk) at man indenfor en almen teori om økonomiske systemer kan vise, at markedsøkonomi logisk er afledet af Robinson-økonomi. Det kan kort sagt tænkes at klassisk borgerlig kontraktteori er korrekt. Dette har blot intet med det foreliggende emne at gøre.

3. Marx, 1867: 181. Dette er ved overgangen fra penge til kapital, hvor han mener at have vist at profitten ikke kan udspringe af varecirkulationen og dog må udspringe af denne cirkulation (løsning: udspringer ved i cirkulationen at købe arbejdskraften, dvs. **potentialet** for arbejde, for produktion).

4. Hvad ligger der i begrebet 'ligevægt'? Kriteriet er at der ikke er nogen tendens til ændring, men hvorfor ikke? Hos Walras og i den efterfølgende tradition er der ingen tvivl: Ligevægt angiver at efterspurgt mængde er lig med udbudt mængde, dvs. købernes og sælgernes **planer** stemmer overens; specielt Hayek og østrigerne har understreget denne subjektivistiske tolkning.

Imidlertid taler man også om at fx Sraffa's system er et ligevægtssystem, men her spiller motivationerne ingen rolle; her betyder 'ligevægt' blot at systemet kan eksistere videre i uforandret skikkelse. Det samme, mere almene ligevægtsbegreb, anvendes, når der tales om at der er ligevægt, selv om der foreligger keynesiansk, ufrivillig arbejdsløshed; skønt vi her har agenter, hvis planer ikke kan virkeliggøres, er der af institutionelle grunde ingen tendens til ændring.

I afsnit 12.8.3. omtales et helt formelt ligevægtsteori, der i de senere år har vundet indpas.

5. Walras's Tâtonnement har været - og er - genstand for en omfattende diskussion, muliggjort af uklarheder hos Walras og (især) af forskellige formuleringer i de forskellige udgaver af *Éléments*. De 'klassiske' fortolkninger er Schumpeter, 1954: 1004ff; Patinkin, 1965: 531ff; samt Jaffé, 1967 og 1981. De seneste bidrag omfatter Walker, 1996; Bridel, 1997; og De Wray, 1998.

6. Formelt skelner neoklassikerne mellem a) stabilitetsproblemet, der drejer sig om, hvorvidt systemet, såfremt det er udenfor ligevægt, tenderer mod ligevægt, og b) problemet om, hvorvidt en ligevægtstilstand er **bestemt**, dvs. er **den** ligevægt som existensanalysen definerede. Men hvis ligevægten ikke er bestemt - især fordi uligevægtshandler tillades - er vi i det østrigske scenarium, og existensanalysen bliver uden ræson.

7. Howard (1979: 57) vurderede for 20 år siden: "Virtually all stability analysis has employed one particular form for this set of rules /om prissættelse/ called the **Walrasian tâtonnement**. This assumes that there is 'something' called the auctioneer." De Vroey (1998: 205) mener modsat: "To a modern economist, the concept of Tâtonnement refers to one precise stage of the development of stability theory, as prevailed in the 1950s." Modsatningen er imidlertid kun tilsyneladende, eftersom De Vroey argumenterer at moderne teori stadig betjener sig af en Auktionarius, omend selve betegnelsen 'Tâtonnement' er blevet mindre populær.

8. Også existensanalysen i intertemporal ligevægtsteori er statisk, eftersom alle prisbeslutninger tages på samme tidspunkt; det er blot leveringen af varerne der skal ske på forskellige tidspunkter.

- Bent Hansen (1970: 3) argumenterer overraskende at 'ligevægt' indbegriber 'dynamik', dvs. et tidsmæssigt forløb. Dette er ikke rigtigt for den neoklassiske bestemmelse af ligevægten, således som den foretages i existensanalysen. Som vi skal se er udsagnet også tvivlsomt som en beskrivelse af den neoklassiske opfattelse af ligevægtens virkeliggørelse (i stabilitetsanalysen).

9. Jvf. Leijonhufvud (1998: 182): "It is really the order in which **decisions** are made that is the crux. It is a question of whether in making his own decision A can know what B has decided to do so that he, A, can adapt to it. This is why, in discussing the treatment of time in the works of Hicks, I suggested that it would be a good idea to change his famous definition of dynamic analysis as dealing with problems where **goods** have to be dated' to read problems 'where **decisions** have to be dated'".

I den østrigske kritik af ligevægtsteorien, som diskuteres nedenfor, er det **beslutningernes** samtidighed eller ikke-samtidighed, der er det centrale punkt.

10. Dette er udtrykkeligt tilfældet i Lucas's teori om 'rationelle forventninger', hvor agenten, i kraft af sin forudsatte sociale rationalitet, straks finder ligevægten. En proces, der bringer os hen til ligevægten, bliver nu overflødig. For så vidt bliver Tåtonnement ifølge Lucas en rimelig stilisering, men samtidig overflødig for den økonomiske teori: hvorfor inkludere Tåtonnement i denne, når ligevægten er der på forhånd?

- Skønt Lucas således legemliggør alt det, som Hayek kritiserede, betragter førstnævnte paradoksalt nok - måske fordi Keynes er en fælles modstander? - sidstnævnte som en slags mentor, jvf. Foss, 1993: 20ff, hvor dette 'slægtskab' problematiseres. Smlgn. også kritikken af Lucas hos De Vroey, 1998 (der konkluderer at Lucas' 'standpoint amounts to assuming away the Smithian puzzle'), hos Hahn, 1982 samt 1984: 10 og 122ff (Hahn har svært ved at tage Lucas alvorligt) og hos Garrison, 1986.

11. Blaug (1985: 576) diskuterer problemet. Han konkluderer at "in the context of neo-classical theory, redundancy of factors /som giver en faktorpris- og indkomst på nul/ is extremely unlikely". Dette er korrekt eftersom den 'context', Blaug her peger på, netop er antagelsen om at agenterne egenefterspørger deres produktionsfaktor, altså i en vis udstrækning kan vælge selvforsyning, hvis markedet ikke giver overlevelsesmulighed; hvis fx arbejds lønnen falder, egenefterspørger der mere arbejde.

Før Blaug når den nævnte konklusion ('extremely unlikely') skriver han mere kategorisk, at så længe der eksisterer tjenesteydelses-erhverv, hvor arbejdet ikke kan erstattes af kapital, vil der altid være et (betalingsdygtigt) behov for arbejde. Det er naturligvis rigtigt, hvorimod det ikke er klart hvorfor dette arbejdes marginalproduktivitet vil være sådan at lønnen "necessarily /will/ equal the biological or cultural subsistence wage". Det viser sig da også at en sådan overlevelsesløn kun kan opnås, hvis lavere løn giver lavere udbud (hvilket jo vil tendere mod at hæve lønnen); er det ikke tilfældet (uelastisk arbejdsudbud), mener Blaug optimistisk at "some institutional device for 'sharing' output between em-

ployers and workers will spring up". Dette sidste må siges at være en malplaceret konkret løsning på et problem i en yderst abstrakt model.

12. Jvf. De Vroey, 1998, der gør opmærksom på at Auktionarius kan afskaffes, hvis vi tænker os alle agenter udstyret med en personlig computer, der giver dem indsigt i de andres planer og dermed mulighed for selv at beregne ligevægtspriserne; men dette er stadig i modstrid med markedsökonomiens institutionelle decentralisering af information, thi hver 'decentral' agent formodes jo at have central - altomfattende - viden.

Også Edgeworth's idé om 'recontracting' - omtalt ovenfor - inkarnerer den overpersonlige Auktionarius-funktion i de enkelte agenter.

13. Jvf. Skott, 1989. - Skott er i øvrigt kritisk overfor walrasiansk ligevægtsteori grundet dennes disaggregerede karakter.

14. Littlechild, 1986, benævner tilhængerne af de to opfattelser hhv. 'Austrians' og 'Radical Subjectivists', men Lachmann opfatter klart sig selv som 'østriger'.

15. Focus i dette kapitel ligger på det overordnede koordinationsproblem, og den rolle priserne spiller for at etablere en sådan sammenhæng, men det er klart at det har en selvstændig interesse om en teori kan bestemme prisen på et par sko.

Menger var ikke særlig interesseret i et sådant spørgsmål, og denne holdning har de senere østrigere overtaget. Dette er ikke tilfældigt. Når ligevægtspriserne ikke kan bestemmes *ex ante*, og priserne i stedet fastsættes mere eller mindre vilkårligt af de enkelte agenter, giver det sig selv at domænet for en kvantitativ pristeori indsnævres drastisk. Derimod øges interessen for **prisbevægelserne** og for kvalitative undersøgelser af markedspro- cessen. Hos de radikale østrigere, der insisterer på en radikal usikkerhed og radikal indeterminisme (kaldet 'økonomisk frihed'), bliver det principielt umuligt at bestemme priserne.

Fra en neoklassisk vinkel er østrigeres projekt givetvis et 'degenererende' 'research program' - i Lakatos's forstand - fordi dens bidrag til den kvantitative pristeori (og overhovedet kvantitativt præcise analyser) er så sparsomt. Fra en østrigsk synsvinkel er neoklassikernes 'research program' - den generelle ligevægtsteori - 'degenererende', fordi det flyder over af irrelevante kvantificeringer (for megen matematik, for megen formalisme).

16. I den generelle ligevægtsteori antages én markedspris, og uligevægt måles som over- eller underbud ved denne pris. I det traditionelle udbud-efterspørgselskryds kan Kirzner's uligevægt tænkes som differencen mellem udbuds- og efterspørgselspris ved en given mængde. Dette minder om Marshall's pristeori, som da også generelt har bemærkelses- værdige - i teorihistorien oversete - lighedspunkter med den østrigske, specielt deri at hans agenter lærer; de er "adaptive, not **ex ante** optimizers" (Leijonhufvud, 1998: 177; Leijonhufvud diskuterer uenigheden mellem Marshall og Walras-traditionen, men omtaler ikke at den fælles 'modstander' giver en affinitet mellem Marshall og østrigerne).

17. Bemærk at intertemporal generel ligevægtsteori her vil sige at vi har **to** varer, en nutidsvare og en fremtidsvare, der hver har sin ligevægtspris; begge priser foreligger - for

alle - i dag. Der er ingen uligevægt, derfor ingen plads for en entreprenør-profit.

18. Lachmann's kritik (1986: 125f) af tesen om tendens til ligevægt følger andre retningslinier, men han når til det samme resultat, nemlig at arbitrage koordinerer, hvorimod vi intet kan sige desangående om spekulation. Lachmann argumenterer videre, at hans tredje kategori af entreprenør-aktivitet, nemlig innovation, nødvendigvis skaber uligevægt, eftersom det gamle markedsmønster her brydes op.

19. Ikke desto mindre tilslutter Bosch sig senere i sit essay de moderate østrigeres holdning ved alligevel at finde en tendens mod samordning.

20. Bemærk titlen på hans artikel: Towards a Hermeneutical Economics. Hayek's forsvar for markedsökonomien bygger på præcis den modsatte pointe, nemlig at det er unødvendigt for agenten at kende grundene til at prisen er sådan og sådan; al relevant information er sammenfattet i ét tal.

21. Det gælder også i naturvidenskaben at den umiddelbare (ikke-manipulerede) empiri savner teoretisk beviskraft. Æblets fald **beviser** ikke tyngdekraften, thi andre legemer kan observeres at bevæge sig i ganske andre retninger: Æblets fald **illustrerer** loven om tyngdekraft. Noget andet er at man i naturvidenskabelige forsøg kan manipulere empirien, og i denne forfalskede form kan empirien have teoretisk beviskraft; samfundsvidenskaberne kan imidlertid ikke generelt gøre noget tilsvarende.

22. Imidlertid vægrer både Ricardo og Marx sig imod at bestemme disse behov ud fra et **rent** fysiologisk kriterium (fysisk overlevelse). De tilføjer et 'kulturelt' eller (Marx) 'moralisk' element: Arbejdets naturlige pris "essentially depends on the habits and customs of the people" (Ricardo, 1817: 118); Marx's tilsvarende bestemmelse af arbejdskraftens værdi (lønnen) findes i Marx, 1867: 185.

Dette er måske 'realistisk', men et sådant historisk element er et fremmedlegeme i en logisk model, ligeså metodologisk forkert, som hvis de havde indført et 'traditionelt element' i værdibestemmelsen af en ost, jvf. min kritik i Lundkvist, 1981: 338ff og 1985. Hvis et sådant element medtages sejler alt: Lønteorien bliver aldeles tom, fordi **enhver** løn kan erklæres at være en subsistensløn.

Med en sådan gummiparagraf bliver subsistensbehovene helt upræcise og dermed bliver også overskudsbegrebet - helt centralt i denne tradition - ubestemt.

23. Jeg kender faktisk ikke et eneste eksempel på en neoklassiker, der har søgt at imødegå Hayek's kritik af den generelle ligevægtsteori og Kirzner's og andres alternative teori om markedsproccessen; selvom østrigeres bombardement af neoklassikerne nu har stået på i årevis. Hos Hahn (1984: 130) har jeg fundet én - kort og affejende - reference til Hayek, men idéen i den østrigske kritik forstås ikke.

24. Joan Robinson, der kan betegnes som neoricardianer, er uenig: "Det er umuligt præcist at definere, hvad et produktionsoverskud, der går ud over livsnødvendighederne, er, fordi det er umuligt præcist at definere, hvad livsnødvendighed er. Som vi kun alt for godt véd, vokser behovene med evnen til at tilfredsstille dem. Alligevel er der i ethvert sam-

fund en forestilling om forskellen mellem det daglige brød og noget ekstra ..." (Robinson, 1970: 29).

Dette indebærer at subsistensbegrebet, dermed overskudsbegrebet, er et socialt-kulturelt begreb, med de problemer det giver (jvf. kritikken af Marx's og Ricardo's lønbestemmelse i note 22).